

КУРСАН ПАХЫР ЧАНДЕКИ

**ЛЕГЕНДАЛАР
ПОЭМАЛАР**

Ош - 2014

УДК 811.51
ББК 84 Ки 7-5
Ч-18

Ч-18 Чандеки К.П.
Легендалар, поэмалар.- Ош: 2014 112 б.

ISBN 978-9967-18-089-5

Бул чыгармада автор кыргыз элинин жомокторун чагылдырды.

Ч 4702300200-14

ISBN 978-9967-18-089-5

УДК 811.51
ББК 84 Ки 7-5
© Чандеки К.П., 2014

АК

... Бирөөнүн акын жебегиле балдарым. . .
Эч качан. . .

... Бисмилла деп оюм баян этейин,
Сөз берметин ак кагазга тизейин.
Ой гүлдөрүм, дилде өсүп, ачылсын,
Сезимдерге бир жакшылык себейин.

Жакшы сөздү ак кагазга тизейин,
Дилде оюм баян этип берейин.
Көңүлдөрдүн көркү болуп нур чачсын,
Жан эгемден эсенчилик тилейин.

... Өткөн бир замандардын тунугунда,
Адамзат ыйманы мол бир учурда.
Бактарда булбул сайрап, сайран куруп,
Акыйкат өкүм сүрүп турган чакта.

Илгери адил заман кучагында,
Адамзат жараткандан корккон чакта.
Турмушта соопчулук өкүм сүрүп,
Кирсиздик бүт ааламга нур чачканда.

Адамдар бири-бирине сылык-сыпаа,
Кубанып адамдардан Алла-Таала.
Өмүрлөр ширин болуп ынтымакта,
Жашаптыр адил заман ыйман-ыйбаа.

Замандын ошол тынчтык күндөрүндө,
Жашаптыр бир жаш жигит эмгек эткен.
Керилип кетмен чаап, арык казып,
Жер айдап, кең талаага буудай сепкен.

Суу буруп, жээктерге салаа-салаа,
Эр жигит эмгек этип, тер агызган.

Көйкөлүп эрке желге буудай башы,
Кеберсип даркан талаа магдыраган.

Асманда торгой сайрап мукам-мукам,
Тынчылык эр эмгектин күүгө салган.
Кетмени ай далыда дыйкан жигит,
Кыпкызыл даны менен бүлө баккан.

Кубанып даркан талаа буудайына,
Бир күнү жигит келет суу боюна.
Жүз чайып, суу толтуруп, кумганына,
Олтурат бул жашоого кумарлана.

Ойлонуп, даркан талаа буудай бышса,
Кыпкызыл тоо-тоо болуп данын сузса.
Той-тойлоп, кап-кап кылып элге берип,
Күйөөлөп барар экен кайсы кызга?

Ой ойлоп ширин ойго батып турса,
Буйругу Алла-Таала кара муну:
Суу менен агып келет татынакай,
Кыпкызыл көзгө сүйкүм бышкан алма.

Жылмайып, колун сунуп тосуп алды,
Бериптир насип буйруп Алла-Таала.
Кубанып, колго кармап, көз жиберип,
Карс тиштеп, не бир ширин даамын татса.

Ойлodu, ширини таңдай жарган бул алманын,
Багы кайсы, багбаны ким? Кайсы адамдын?
Бул алма меники эмес, бирөө багы,
Бирөөнүн акын жешке акым барбы?

Агып келегн бул алманын ээси бар,
Суу менен агып кетсе, кыңырылаар.
Алмасы мөмө байлап, бышканыча,
Тер төгүп, канча эмгек кылган да ал.

Ээ Алла, кечир мени жаңылыштым,
Напсимди тыя албадым, неге шаштым.
“Бирөөнүн акысын жебе” деген,
Аткарбай ата сөзүн мен адаштым.

Бушайман түр ойлордун кучагында,
Жебеген жарты алмасын мындай коюп.
Жараткан жан эгем миң жалынып,
Жаш жигит капа болду, ойго толуп.

Кечикпей сууну бойлоп, тез жөнөйүн,
Суу бойлоп, канча болсо, жол жүрөйүн.
Деп ойлоп, жарты алмасын колго алып,
Суу бойлоп жөнөп турган жериң көрүн.

Нечен күн, нечен түндөп жол жүрүптүр,
Жаш жигит бакты таппай үшкүрүптүр.
Бак жокпу деп үмүт үзөр бир убакта,
Суу бою, бир ажайып бак көрүптүр.

Арып-азып, бак ичине кирип барса,
Дүр-дүйнө мөмөлөрдүн түрүн кара.
Ийилип мөмөлөрү көз тайгылат,
Не түркүн шекер алма, шербет алма.

Бак ичи, булбул сайрап, түркүм-түркүм,
Жыпар жыт кооздугу сансыз гүлдүн.
Адамзат кандай улук, кандай көркөм,
Гүл кылган, кооз кылган бүт өмүрүн.

Жаш жигит айран калып, турган чакта,
Көз түштү, бак ичинде бир адамга.
Ийилип салам айтып, жакын барды,
Келдим деп ушул бактын багбанына.

“Келсеңиз, куш келипсиз, уулум”,-деди
“Издеген багбаныңыз менмин”,-деди.
“Кел отур, бак ичинде эс алгын”-деп
Өзүнүн оң жагынан орун берди.

“Оомийн”-деп, батаа тартып тынчтык тилеп,
“Не кызмат, кайдан келдиң балам”-деди.
Жүзүнөн нур төгүлгөн карыяга,
Жаш жигит келген жөнүн баян этти.

Кош колдоп, жарты алманы жигит сунду,
Дил сөзүн кары багбан угуп турду.
“Мен сизге ыраазылык сурап келдим,
Жартысын жегениме көңүл туйгу”.

“Ээ балам, эмгек сырын туймак канча,
Өмүрүм бүт арнадым ушул бакка.
Ийилип мөмө кылган ушул бакта,
Баламдай, жан боорумдай ар бир алма.

Туюпсуң эмгек сырын жаш чагыңда,
Сактасын, сендей жашты Алла-Таала.
Ырахмат, ыраазымын, сөзүң уктум,
Бирок да, макул болгун, бир оюма».

“Ырахмат, багбан ата, мен да ыраазы,
Жасайын айтканыңыз колдон келсе.
Кул болуп, багыңызга суу бурайын,
Жараткан Алла-Таала өмүр берсе».

“. . . Ук балам, мен айтайын угуп тургун,
Буйругу жараткандын ушундай уулум,
Кызым бар, колу да жок, буту да жок,
Макул де, аны менен турмуш кургун”.

“Ээ Алла, Оо жараткан бу кандайча,
Баш кошом, кантип эми мындай кызга».
Жигитти туюк ойлор курчап алып,
Арга жок “Макул” - деди, айла канча.

Жигиттин бул сөзүнө багбан ыраазы,
Ээрчитип бак ичинде үйгө барды.
Чакырып эли журтту, туугандарын,
Аземдеп салтанаттуу той баштады.

Ободо комуз күүсү шаңкылдады,
Бул тойго келип кеткен болду ыраазы.
Ырдалып нечен ырлар таң-тамаша,
Кеч кирип, аземделген той таркады.

Үй ичи көз тайгылткан жасалгалар,
Түркүн сайма, кооз буюм салынып.
Кол буту жок кызды күтүп сарсанаа,
Жигит ою туңгуюкка кабылып.

Бир кыз кирди, эшик жумшак ачылып,
Сулуулугу акыл-эстен таңдырып.
Жигит ойлойт, кантип эле ушул болсун,
Ай жүзүнөн сүйүү оту жагылып.

Ушул сулуу кирпичинен нур тамган,
Кош өрүм чач, кымча бели буралган.
Шыңгыр чачпак, багбан кызы болбогун,
Жыпар жытың жанга жагым, уялган.

Ушул тапта, багбан кирди эшиктен,
“Кечир”, -деди-калп айтканмын сага мен.
Чын дилиңди дагы сынап көрдүм да,
Шундай дедим, капа болбо уулум сен.

Сүйүп-сүйүп башыңарды кошкула,
Кошо каарып, тең бактылуу болгула.
Деди багбан батаа берип жаштарга,
Мен ыраазы, агып барган алмага.

Кошулду кош сулуулук ушул түндө,
Ушул түн эстен кетпес бул өмүрдө.
Бак ичи мемиреди каалоо айтып,
Ийилип мөмөлөрү бүт көңүлдү.

ЖЕТИМ КЫЗ ЖОМОГУ

. . . . Бар экен, жок экен, ач экен, ток экен, илгери-илгери замандардын бир замандардын бир заманында эми гана кол арага жарап, бой тартып калган кезинде апасы ааламдан өтүп, атасы башка аял алып, өгөй апанын каарына тушуккан бир жетим кыз жашаган экен. Өгөй апасы ээрчите келген өз кызын алпештеп, бул кызды бир зум тындырбай жумшап каар-заарын төгүп, көп кордук-зомбулуктарды көрсөтөт. Ар күнү уй кайтартып, колуна пахта менен ийик берип кечке пахтаны ийрип бүтүп келүүсүн буюрат. Бүтө албаса чачынан бурап, сүйрөп урат. Күндөрдүн биринде уй кайтарып, пахта ийрип жүрсө, ую каталак сайып качып кетет. Кыз артынан кубалап барса, ую бир үңкүргө кирип кеткен болот. үңкүргө кирип барса чачтары аппак жети кемпир отурушуптур. Ошондо кызды баягы кемпирлер менен таанышып, уюн сурап турган жери:

Кирип барса үңкүргө,
ичи кооз, кең экен,
жанып турат чырагы.
Агып турат ортодо,
Шылдырап тунук булагы.
Төрүндө төшөк салынып,
жети кемпир отурат,
меймандардай сыягы.
Жетөө бирдей кийинген,
бирдей аппак чачтары.
Төрдө отурган улуусу,
кемпирлердин сулуусу,
“Бери кел”, - деп унчукту –
“Кайдан келдиң кыз бала,
өнүң азып жүдөпсүң,
не мүшкүл түшкөн башыңа?”
Кемпир мынтип айтканда,
башынан өткөн күндөрдү,
айтып берди бир баштан.
Айтканын угуп бул кыздын
акылдуу кемпир туюнду,
абалын көрүп баланын

мындай деп кемпир унчукту:
“Капаланба, кой балам,
керемет кылам мен саган.
Пахтаны жедир уюңа,
үйгө айдап жеткичен
уй куйругун кармай бас,
ийрилет түгөл бул пахтаң.
Апаңа аста билдирбей,
ийрилген жипти түйдөктөп,
акырын ага тапшыргын”.

Айтканын кылып кемпирдин,
пахтаны уйга жедирди,
үйгө айдап жеткиче,
пахтасы баары ийрилди.
Керемет болду бул ую,
ийрилген узун жиптерди,
чыгарып арткы жагынан.
Ар күнү абал шул болду,
азаптан анча кутулуп,
бечара кыз оңолду.
Кызынан кыйкым табалбай,
каалашынча уралбай,
өгөй апа жинденди,
“үлгүрүп кантип жатат”, - деп
Ар нерседен шектенди.
Уй айдаган талаага,
кыз артынан пайлады.
Ийрилген жиптин сырлары,
уйда экенин пайкады.
Кастарын тиккен бул кызга,
жип чыгарган бул уйду,
сойдуруп салып жайлады.
Шылтоо таап жок жерден,
кызды кыйнай баштады.
Азапты тартып ападан,
өлөсө болду жаш бала.
Ошондой күндүн биринде,
үнкүрдөгү баягы,

Бүбү эне түштү эсине,
Жан адамга билгизбей,
качып чыгып кечинде,
үңкүргө келди кайрадан.
Отурган экен Бүбү эне,
шериктери жанында,
намаз окуп, таспи үйрүп,
жалынышып кудайга.
Салам берип барды кыз,
энесинин кылганын,
түгөл айтып барды кыз.
Көзүнөн жашын көлдөтүп,
муңун айтып берди кыз.
Боору ооруп Бүбү эне,
“Кайгырба, балам, мунданба,
өтөр-кетер бул күндөр,
жакшылык келер башыңа.
Ыйлабай кайтып үйгө бар,
Союлган ошол уюндун,
Сөөктөрүн чогултуп,
жакшылап балам, көмүп сал”.
Кыз кетти кайра үйүнө,
Бүбү энени дем тутуп.
Союлган уйдун сөөгүн,
көмүп салды чогултуп.
Күндөрдөн дагы күн өтүп,
айлардан дагы ай өтүп.
Ошол элдин паашасы,
той бериптир элине.
Тамашасын зор кылып,
калтырбай элин чакыртып,
керней-сурнай тарттырып,
зоболосун арттырып.
Пааша кылган бул тойго,
кары, жаш бүтүн барышты.
Жалгыз, гана жетим кыз,
баралбай үйдө камалды.
Жаркыратып жасантып,

өз кызын алып бул тойго,
энеси кетти шашылып.
Тойго жөнөр алдында,
жетим кыздын алдына,
бир калбыр майда тарыкты,
бир калбыр жазгы буудайды,
төгүп салды бир кылып:
“Мен келгенче ажырат,
буудай менен тарыкты,
ажыратып бүтпөсөң,
сындырам эки колунду,
оемун эки көзүңдү!” .
Каары чыгып бетине,
көргүсү келбей бул кызды,
кандай гана болбосун,
азапка салуу максаты.
Эне-бала кетишти,
Жетим кыз калды жалдырап.
Буудай менен тарыкты,
ажыратам кантип деп,
келгиче муну бүтпөсөм,
каарына калам деп.
Жан-алакет жармашып,
ишке кирди жетим кыз,
тунарып көздөн жаш кетип,
кубарып колдон ал кетип,
бүтөрүнө көз жетпей,
алы кетип турганда,
бир чөжөлүү тоок келиптир,
кукулуктап бул тоок,
чөжөлөрүн ээрчитип,
буудай менен тарыкты,
алеки эки саатта,
ажыратып бериптир.
Жетим кыз ошондо сүйүнүп,
Бир ыйлап да, бир күлүп,
“Бул керемет Бүбү эне,
Кудайга ыйым жетти деп

тойдон алар келгиче,
Бүбү энеге барайын,
керемет ошол энелер,
болгон ишти айтайын,
ыраазычылык билдирип,
тезинен артка кайтайын».
Деп ошентип жетим кыз,
үнкүргө дагы барды дейт,
болгон ишти баяндап,
бир баштан айтып берди дейт.
Мына ошондо Бүбү эне:
“Капа болбо, балам деп,
сен дагы тойго барасың,
сабыр кылып тура тур,
мен бир дуба кылайын”
Дуба кылса Бүбү эне,
үр Улука периште,
асмандан түшүп келишти,
көз уялткан сарпайды,
кийгин деп кызга беришти.
Жетим кызды карашып,
маңдайынан сылашып,
чачын жууп, тарашып,
тал-талдап чачын өрүшүп,
алып келген кийимди,
жаркыратып кийдирип.
Жетим кыз шондо кубанды,
жанда жок сулуу сымбаты.
Толгон айдай суйкайды,
үр Улука периште,
Перилер менен бирдикте,
көргөндүн көзүн суктантып,
тойго шондо барышты.
“Бул кайсы хандын кыз”, - деп,
ай десе айдай чырайы,
ааламда жок жасанган,
жаркырайт каухар сымбаты.
Пааша өзү тосуптур,

кызды көрүп пааша,
бечен ашык болуптур.
үр Улука периште,
периштелер бирдикте,
зыяратты көрүптүр,
той-тамашада аяктап,
бардыгы үйгө кайтыптыр.
Периштелер кош айтып,
асманга учуп кетиптир.
Ошондо кыз, шашылып.
үңкүргө кайра барыптыр.
Периштелер кийгизген,
кийимдердин баардыгын,
Бүбү энеге бериптир.
Сарпайды алып барарда
шашылыштан байкабай,
түйүндөгү кепичтин,
бир пайы жолдо түшүптүр.
Алтындан экен ал кепич,
кайрылып барып таппаптыр.
Кайра келип үңкүргө,
Бүбү энеге ыйлаптыр.
“Айланайын энеке,
шашылып көзүм кашайды.
Кийимдерим бардыгын,
бир түйүнгө түйүпмүн,
энем билип калат деп,
буякты көздөй жүгүрдүм.
Келатканда бир кепич,
жолдо түшүп калыптыр,
кайрылып барып таппадым,
кандай айла кылайын?”
Мына ошондо Бүбү эне,
Жылмайып туруп муну айтты:
“Капаланба, кой, балам,
түшсө түшөр кепичиң
аман болгун каралдым.
Ойлонбой үйгө бара бер,

энең келип калбасын”.
Кыз үйгө кайтып барыптыр,
тарык менен буудайды,
ажыратып так кылып,
энесин тосуп алыптыр.
Урайын десе иш бүтүп,
каары сынып энеси,
ичтен сызып калыптыр.
Күндөрдөн канча күн өтүп,
баягы алтын кепичти,
бир адам таап алыптыр.
Таап алып жашырбай,
паашага барыптыр!
Кепичти көрүп пааша,
анык аны тааныптыр.
Тойго келген кызды эстеп,
ашыкчылык оту күчөптүр.
Кайсы хандын кызы деп,
кабар берип таба албай,
кайгыда пааша жүрүштүр.
Кепичти көрүп ойлонуп,
акыл калчап толгонуп,
өз элине жар салат:
“Ушул кепич табылган,
жасалган анык алтындан,
кайсы кызга чак келсе
колукту клып аны алам”
кепичти кармап колуна,
вазирлери жүгүрүп,
үймө-үй баарын кыдырып,
кийгизишип көрүшүп,
эч кимге кепич чак келбей,
шайлары ооп турганда,
кабар барды алыстан,
бир кыз калды кийбеген,
жетим кыз эле айылда,
кайтканбыз барып таппастан”
Вазирлер дароо барышты,

жетим кыздын үйүнөн.
Булар мында келгиче,
кабарды элден угуптур,
өгөй эне баягы,
жетим кызды тандырга,
жашындырып коюптур,
Вазирлер мында келгенде
өз кызын жетим көрсөтүп,
жалган айтып туруптур,
кепичти кызга кийгизсе,
такыр бутка батпаптыр.
Булар мынтип турганда,
кукулуктап бир тоок,
тандыр жакка барыптыр,
тандырдын күлүн чачыптыр.
Вазирлер, барып карашса,
ай чырайлуу сулуу кыз,
суйкайып моюн буруптур.
Тандырдан аны түшүрүп,
кепичти берсе бутуна,
чак келиптир ылайык.
Вазирлер шондо сүйүнүп,
ары-бери жүгүрүп,
паашага кабар беришип,
кабарды угуп пааша,
көнүлү толкуп кубанып,
ордодо турбай шаттанып,
өзү келди шашылып.
Баягы кыз караса,
жакын келди жанашып.
Көздөрү көзгө тигилди,
жаңы болгон пааша,
ханзада али жаш эле.
Сүйүү эңсеп көңүлдө,
акылы артык жан эле.
Сулуу кыз турду суйкайып,
тагдырына жалынып.
Жанында турган пааша,

жан экен сулуу артыкча,
бир-бирине жарашып,
дүкүлдөп жүрөк жарашып,
туруп калды эки жаш,
бир зумга көздөр арбашып.
Вазирлер көрүп кубанды,
жыйылган эл сүйүндү,
көрүштү чыны сүйүүнү.
Пааша шондо шаттанып,
кызды алып жөнөдү,
каалага карай акттанып,
Жар чакыртып элине,
Керней-сурнай чалдырып,
Той баштады пааша,
Эсепсиз дүйнө чачтырып.
Кырк кече да, кырк күндүз,
той уланды шаңдана,
сүйүүгө жетти пааша,
азаптагы жетим кыз
ыраазы болду тагдырга.
Сабыр-канат, жакшылык,
жеткирет экен муратка.
Таалайлуу болуп эки жаш
Жашаптыр дейт узакка.

ЗАРКАР БАЯНЫ

Кадим замандардын бир заманында, күнгөй-тескей эки тоонун ортосунда бир уруу эл жашаптыр. Эл ичинде эне-атасынан эрте ажырап жетим калышкан үч бир тууган ака-үкөлөр жашаптыр. Булар жаштайынан ар кимдин ишин кылып, өлбөстүн күнүн көрүп чоңоюшат. үчөө тең эр жеткенде эмгекчил чыгышып, тиричиликке бышык болушуп, эл катарына кошула башташат. Бир күнү бир туугандар чогулушуп бакубат-бардар жашаш үчүн эмне кылыш керектигин айтышып масилат курушат. Ошондо алардын сүйлөшүп турган жери:

/чөө чогуу отуруп,
Толгонуп көңүл толтуруп,
Ар кайсы жактан кеп куруп,
Келечек, жашоо жөнүндө,
ангеме дүкөн сөз куруп.
Улуусу мындай сөз баштады,
“Ата-энеден жаш калдык,
жетимдиктин азабын,
көрдүңөр канча биз тарттык,
өмүр бар экен өлбөдүк,
ач-жылаңач, сагырлык
нелерди гана көрбөдүк.
Айланайын үкалар,
алдыда канча өмүр бар
бакубат-бардар жашайлы,
таң калышсын адамдар,
эл ичинде тушалбай,
эки жакка чыгалы,
бирди эки кылалы,
малы-пулду табалы,
эсеп менен иш кылып,
эсеби болсо байыйлы.
Жүрө берсек биз мынтип,
Элден озуп, ашпайбыз.
Ага-ини үчөөбүз,

ынтымакта бололу,
эмне тапсак ашырып,
ортого чогуу топтойлу.
Маргалаңга баралы,
атилес шайы алалы,
пайдасына саталы,
Кашкарга чейин баралы,
Түрлүү-түмөн нерсе алып,
Соодагерлик кылалы.
Биринчи байлык соодада,
соодагерлер бай болот,
жегени чүйгүн аш болот,
мингени тулпар ат болот,
катар-катар үй салат,
атагын элге ашырат.
Бардар жашайт дүйнөдө,
малы-пулга зарыкпайт.
Макул десең инилер,
бүгүндөн ишти баштайлы”.
Ортончусу сөз айтты:
“Туура айтасың, абаке
шунчага тынбай иштедик,
ашырбадык эч нерсе.
Колдо барын саталы,
Ортого топтоп жыялы
эсепти абдан так кылып,
соодадан ишти баштайлы.
Жаркылдаган пул кармап,
алтын, күмүш сом кармап,
бардар болуп жашайлы.
Жүрүшүп берсе ишибиз,
ар жерге дүкөн ачалы,
кызматкер жумшап, баалап,
бир кумардан чыгалы”.
Агалар сөзүн эшитип,
кичүүсү абдан ойлонду.
Жерге сырдаш жан эле,
кош айдап, эгин эккенди,

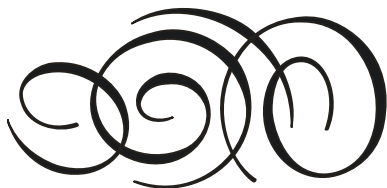
көчөт эгип, бак кылып,
бак аралап жүргөндү,
жактырчу абдан дилинде.
Агаларым деп айтты,
өз оюн мындай бек айтты:
“Сооданын иши соонун иш,
билбегенге кыйын иш,
жан кыйнабай, отуруп,
дүнүйө табат эсепсиз.
Соодагер ойлойт пайданы,
ачыгын айтсам агалар,
соодагер анык алдамчы.
Элди алдап байыган,
соопсуз анын байлыгы,
өзү эгип өстүрбөйт,
жасай албайт эч нерсе,
тең шерик болот эмгекке.
Байыгым келбейт мен мынтип,
айланайын агалар,
алды-артыңды караңар.
Ак эмгек жандын үзүрү,
маңдай тер менен жашасаң,
ак адал ошол ырыскы,
алтын, күмүш таш болот,
арпа, буудай аш болот,
дыйканчылык кылалы,
ак, адал жанды багалы.
Сак-саламат, тынч болсон,
адамдын ошол байлыгы.
Сооданын түбү борч болот,
эзели дыйкан ач болбойт,
ак эмгек кылган кор болбойт,
түшүнгүн ага буларды”.
Кичүүсү мынтип айтканча,
агалары көнбөдү,
кыска ойлуу, мылжың деп,
кайрадан аны тилдеди.
“Жериң айдап жата бер,

бүтүн болбой кийимин,
карызга дайым бата бер.
Бербейбиз сага бир тыйын,
карызга бизден сураба,
өз убалың өзүңө,
тапшырдык сени кудайга”.
Агалары ошентип,
кетишти андан бөлүнүп.
Күндөрдүн кыйла күн өтүп,
айлардан канча ай өтүп,
агалар иши илгери,
Маргалаң базар барышып,
атилес, шайы мол алып,
пайдага нечен сатышып,
түрлүү түмөн дүнүйө,
андан сатып алышып,
алып келип бул жерге,
пайдасына сатышып.
Ооганга чейин барышып.
Жер-жерге дүкөн ачышып,
катар-катар там салып,
кызматкер жумшап баалап,
бир кумарга канышып,
канча-канча мал алып,
малга койчу жалдашып,
бууданды минип булкунтуп,
аргымак минип алкынтып,
сулуу кызга үйлөнүп,
жыргалга анык бөлөнүп,
жашады дейт ага-ини
эстен чыгып кичүүсү.
Бул мезгилде баягы,
эң кичиги дыйканы,
кокустап кырсык болуптур,
эгин эгем деп жүрүп,
сындырып бутун алыптыр.
Сыныгы бүтпөй кыйлага,
төшөктө жатып калыптыр.

жардам берер жакын жок,
жан күйөр ага-тууган жок,
кайрылып бутка турганча,
азапты кыйла тартыптыр.
Акыры буту айыгып,
кетменин колго алыптыр,
өгүз кошуп жер айдап,
буудай менен арпаны,
эсепсиз жерге сээптир,
көчөт эгип, бак кылып,
конушу көрккө кириптир.
Ыргалып буудай болцптур,
кырман жанчып, сапырып,
ороолор данга толуптур.
Кепсенди кенен мол берип,
ач калганга нан берип,
сураганга дан берип,
ар жылы буудай эгиптир,
эгин жайы кеңиптир.
Жылдардан жылдар өтүптүр,
ошол жылдар ичинде,
асмандан жамгыр жаабай,
эгин өспөй, чөп өчпөй,
каатчылык болуптур,
уруш чыгып дүйнөдө,
жер айдалып себилбей,
буудай өнбөй, дан өнбөй,
тоюту жок, жеми жок,
мал кырылып, жут болуп,
нечен-нечен байларын,
дүйнөдөн кур болуп.
Дүкөндөр көбү жабылып,
кунары жок, ктут жок,
каптап келди аччылык.
Баягы эки ага-ини,
байлыгынан дарек жок,
малдары түгөл кырылып,
дүкөндөрү жабылып,

кош-кош катар үйлөрү,
арзан пулга сатылып.
Жээрге наны жок болуп,
көчөдө калды ач болуп.
Ач калганда эстешти,
айылда калган инисин,
күндөп-түндөп жол жүрүп,
ачтыктан эрин кезерип,
жетип келди ага-ини,
инисине бир күнү.
Жалынышып жалдырап,
канча жыл кабар албаган,
айыбын айтып сабылып.
“Айланайын инибиз,
Ушундай күнгө түштүк биз.
Байлыктын баары жок болду,
ара жолдо калдык биз.
Алтын күмүш тенге бар,
куржунда каухар зарыбыз,
зарлардан сага берели,
буудайдан бер жан үка,
сеники бардык зарыбыз,
бербесең ачка өлөбүз,
берет деп сага келдик биз”.
Деп ошентип турганда,
Абалды сезип үкасы:
“Кана алтын каухарың,
куржундагы зарларың
бери-бергин”, - деп айтып,
алтын менен күмүштү,
каухар менен зарларды,
итаякка төктү дейт,
иттерин бүт чакырып,
итаякты түрттү дейт.
Жүгүрүп келди иттери,
итаякты искеди,
алдаптыр деп ээсин,
кайрылып артка кетишти.

Зарларды койду ит жебей,
мына ошондо иниси,
зарларды төктү сай-сайга,
ороону ачып буудайдан,
толтурду кыйла каптарга.
“Мына, буудай, ал деди,
бердим бекер силерге,
кереги жок зарындын,
ит жебеген алтындын.
Жаныңа алып сактап кал,
жаның ошол байлыгың”.
Агалары ыйлашып,
зарларга ичи ачышып,
абалды булар түшүнүп,
инисине кубанып,
“Зар кар болду, аттиң”, -деп
кетишкен экен дан алып.
Канча жыл алар жыйышкан,
белгиси жок ал күндөр,
болуп өткөн тарыхтан.
Калкыбыз айтса калп айтпайт,
Түбү чындык турмуштан.
Заркар деген жайлоо бар,
Эгин жер, түзөң айдоо бар,
Эгин эгип, жан багып,
Жашаган мында бабалар.
Айдаркендин аймагы -
уламыш, жомок каймагы,
ар бир жердин аты бар,
санжыра, жомок кырлары. . .

БАЙЛЫК ЖӨНҮНДӨ БАЛЛАДА

...Өз журтунда өнүм жок, иштерге иш жок, тиричилик кылып үй-бүлө багуу кыйындагандан улам башка эл-жерге иш издеп, мал-пул таап келүү үчүн алыс сапарга чыгышкан үч адам жолдош болуп калышат. Алардын экөөсү беш-алтыдан баласы бар, кырк жаштан ашып калган кишилер, үчүнчүсү жаш жигит экен. Узак сапар жол, бөтөн эл, бөтөн жерде бул үчөө тапкандарын тең бөлүп жешип, бири-бирине кайрымдуу, мээримдүү болуп жүрүшөт.

Алла Таала мээри менен жаралган,
Адам артык, адам асыл ааламдан.
Бүт барлыкты адам үчүн жараткан,
Адам ыйык, адам улуу баарынан.

Алла Таалам акыл, улуу рух берип,
Пендесинин жакшылыгын эңсеген.
Бир-бирине мээримдүү бол түбөлүк,
Жакшы жаша, бул өмүрдү сүй деген.

Жакшылыкка Алла Таалам кубанган,
Мээриминен бүт адамзат жыргашып,
Ыраазы болуп пендесине жараткан,
Бакыт-гаалай, өмүр келет уланып.

Жашоо күрөш, беш кол бирдей тең эмес,
Ондуу-солдуу, ак-каралуу бул дүйнө.
Каршылашып келет жашап шериктеш,
Алла Таалам берген артык өмүрдө.

Пендесинин ыплас жаман жоругу,
Бийманы жок ченден ашкан суктугу,
Көнүлүн кирдентип Алла Тааламдын,
Жамандыктын бүтпөй келет уругу.

Байлык жакшы, токтук жакшы өмүрдө,
Асыл эмгек, акыл аны таптырат.
Сулууланып көркөм болуп дүнүйө,
Тирүүлүктө өмүр гүлдөп шаңданат.

Бирдей эмес, теңсиз байлык дүнүйө,
Байлык, бийлик, мансап жолу ар тарап.
Оңой оокат, бекер тамак эсиртип,
Ак эмгексиз байлык акыл аздырат.

Турмуш токой, мисал четтен табылат,
Билип туруп, көрүп туруп азгырык,
Топук кылбай тойгонуна адамзат,
Жаман жолго кирип кетет апсыгып.

. . . Оомал-төкмөл замани келип тагдырга,
Насип издеп чыккан асыл сапарга,
үч жолоочу көп жүрүштү иш издеп,
Мусаапырлык мүшкүл түшүп башына.

Карын тойбой кээде ачка калышып,
Кийим кирдеп, чонтой курук майышып,
Камап коет жолдо көрсө жасоолдор,
Кычыктарга бекинишип, качышып.

Иш табылса бир аз күнгө кубанып,
Жан аяшпай иштеп калат шашылыш,
Иши бүтсө болор-болбос акы алып,
Оңой эмес дагы жаңы иш табыш.

Айлар өтүп жылдар жылга тогошуп,
Мал-пул табам деген ойлор жоголуп,
Самтырашып жүрдү булар көп кечке,
Кара курсак араң гана тоюнуп.

Капа болуп мындай жолсуз тагдырга,
Осол болуп үмүт койгон сапарга,
Муңайышып олтурушту топтолуп,
Кетели деп кантсе дагы айылга.

Пул табайлы жол киреге сапарга,
Иш табалы чымырканып акыргы,
Пешенеге жазганы бул тагдырдын,
Уятты коюп үйүбүзгө кайталы.

Деп ошентип үчөө ойду бмр кылып,
Иш издешип көпкө жүрдү кыдырып,
Өңдөн азып куугунтук жеп кээ жерден,
Баса берип бут кийимдер жыртылып.

Бир күнү бир шаардын четки жагынан,
Иш табылды көпкө издеп зарыккан.
Жер казып жер төлөгө жай даярдап,
Берүүнү кожоюндан буйрук алган.

Токтолбостон башым ишке киришип,
Кожоюнга жаксын дешип ишибиз.
Тегиз кылып казып кирди жаңылбай,
Шашылбастан иштин көзүн билишип.

Бир бирине жүк түшүрбөй аяшып,
Күнү-түнү тынбай жерди казышып.
Дем болушуп бир-бирине ар убак,
Иш оорун жеңип барып калышты.

Казып жерди эми гана бүтөр күн,
Кечке курун иш токтоор кездерде.
Иңир эле жер төлөнүн ичинде,
Жарк дей түштү күрөк учта бир нерсе.

Кайра-кайра айланасын казышса,
Капкагы бекем оор бир мис карапа.
Ичи толо алтын экен укмуш,
Капкагыны кайрып бузуп ачышса. . . !

Аң-таң калып айран болду үчөөсү,
Айтар сөз жок тилдин келбей күрмөөсү.
Айланада эчким жок муну көргөн,
Эсине келди үчөөсүнүн бирөөсү.

Эй балдар, -деди кап алып келгиле,
Оройлу эски-куску кийимдерге,
Каталы жөнөгүчө бекем жерге,
Бир болсо кудайга ыйыбыз жетти.

Орошуп эски-куску кийимдерге,
Катышты эчким туйбас бекем жерге.
Укмуш болуп бүгүнкү күн башкача,
Ишенип ишенишпей, кыялдай эртелерге.

Эртеси эрте менен ойгонушуп,
Катылган алтынды эстеп толгонушуп.
Алдырып койбойлу деп капылеттен,
Сапарда сак болууну ойлонушуп.

Иш көргөнү кожоюн келгичекти,
Оодарып алтындарды карападан,
Түйүшүп эски-куску кийимдерге,
Даярдык көрүштү жолго абыдан.

Убада бекем болду шериктеде,
Салаамат жетели дешти эл-жерге.
Кудайым берди бизге бул байлыкты,
Айтпайлы бул жөнүндө эч кимге.

. . . Бүткөн ишти кожоюнга тапшырып,
Убада кылган акчаларын алышып,
Жолго чыкты бул үчөөсү булдайбай,
Ичтеринен кымындашып, шашылып.

Токтолбостон поезд жүрдү шарактап,
Жүргөн жерлер артта калды ыраактап.
Дүйнө байлык колдорунда булардын,
Улам келет журттарына жакындап.

Узун жолдо ичтеринен ойлонуп,
Кыялдары канат байлап алыска.
Жетсем дешип көздөн учкан мал дүйнө,
Жетип турат булар азыр байлыкка.

Катар-катар көрктүү үйлөр машина,
Бардар турмуш, башкаларга даңаза.
Жан кыйнабай өзгөлөрдү иштетип,
Улам байып, чалкалашса, жыргаса.

Жакындашып келди аман мекенге,
Бөлүп алыш керек эми алтынды,
Билдирбестен шек-шыпаасыз эч кимге,
Эн жерге кечке жуук булар барышты.

Улуурагы туруп мындай сөз айтты,
Эми балдар, келдик анык мекенге.
Кудай берген байлык колдо, ортодо,
Тең бөлөлү бирдей тийсин ар кимге.

Бирге болдук кыйынчылык күндөрдө,
Ынтымактык ырыс жолун бузбайлы.
Шүгүр кылып бизге берген байлыкка,
Жолдоштукка кыянаттык кылбайлы.

Туура айттың, -дешти берки экөөсү,
Убадага дайым бекем туралы.
Тараза керек тең бөлүшкө таксымдап,
Эң оболу тараза сатып алалы.

Карын да ач, жакшы тамак жебедик,
Кийимдер кир, жаңы кийим кийбедик.
Кийим кийип, тамак ичип ирденип,
Жакшылыктын кадырына жетелик.

Деп ошентип чогуу чаран сүйлөшүп,
үчөө бирдей макулдукка келишип.
Жөнөтүштү жашыраагын базарга,
Тараза, тамак тез алып кел дешип.

Жашы жетти кем-карч үчүн базарга,
Шаар алыс жөө-жалаңга жол анча!
Калган экөө сак-сакташып алтынды,
Отурушту карыш жылбай талаада.

Ойлонушуп, толгонушуп бул экөө,
Канча байлык колдо турат караса,
Кап-кап акча болот колуң жетпеген,
Бул алтындар анык пулга айланса.

Пулуң болсо баары болот ойлогон,
Кооз үйлөр, катар-катар машина.
Көз-көз кылып душмандарга дүнүйөңдү,
Келет күндөр, күндө жыргал башкача.

Элестетип бардар байлык, дүйнөнү,
Көңүлдөрү капасынан бузулуп,
Өз алдынча толгонушуп бул экөө,
Кечээ өткөн кыйын күндү унутуп.

Атаганат колдо турган бул байлык,
Өзүмдүкү болсо кана бүгүндө.
Чексиз байып, каалаганым бар болуп,
Жашамакмын кемим болбой өмүрдө.

Деп ойлонуп ушул тапта бул экөө,
Ичте сырын бир-бирине айталбай.
Акыры бири жарылып кетти чыдабай,
Укчу, -деди, -ой келди мага момундай.

/чкө бөлсөк аздан тиет бул байлык,
Макул болсоң ишти башка кылалык.
Экиге бөлүп колдо турган алтынды,
Каалагандай андан ары байыйлык.

Ойлогону бирдей болуп табылып,
Шыбырашып, алаңдашып, шашылып.
Кандай айла кылабыз деп тигиге,
Жаман ойлор келди ажыдаар азгырык.

Эң тынчы, эң оңою, -дешти алар,
Ал келгенче терең орлу казалы.
Келер замат башка уруп өлтүрүп,
Шексиз кылып орго көмүп салалы.

Убаданы бек кылышып экөөсү,
Күтүп жатты базарга кеткен баланы.
Бул учурда бала кайтты базардан,
Көтөрүнүп дайындалган каржыны.

Келе жатып бала көпкө ойлонду,
Жаш кыялы алып - учуп толгонду.
Колдо турган байлык - алтын, дүйнөнү,
Өзүм гана алып койсом болбойбу?

Шек - шыпаасы билинбес эле эч кимге,
Байлыктын кантип, кайдан мага келгени.
Чексиз байып, каалаганым бар болуп,
Дуулап - жыргап өткөрмөкмүн өмүрдү.

Тынчыта алсам азыр тиги экөөнү,
Бүт алтындар меники гана болбойбу,
Учур келди чексиз байып алууга,
Мүмкүнчүлүк дагы мындай болобу?

Деп ошентип бала кайтты аркага,
Тездик менен жетип барып базарга,
Сатып алып оокатка кошчу заарды,
Билдирбестен кошту аны тамакка.

Бир маалда жетип келди талаага,
Салам берип күтүп жаткан буларга,
Келдинби - дешти, келдим, мына агалар,
Тараза алдым, тамак алдым баары бар.

Даярданып, күтүп турган бул экөө,
Бир заматта чокуга уруп баланы,
Өлтүрүштү, шаша-пуша көмүштү,
Иңир кирип бара жатты талаада,
Бүттү шунтип жаш жигиттин сапары. . .

Кан жыттанып талаа кечте томсорду,
Кырчын кылып бирге жүргөн баланы,
Бул экөөсү адамдыктан адашып,

Байлыкты деп, дүйнөнү деп апсыгып,
Бийман кетип, кудайды эстен чыгарды.

Ишке ашып, кара ниет, батыл ой,
үчүнчүсү жер жамынып тынчыды.
Көңүл жайлап шашылбастан бул кечте,

Канчалаган жырткыч көздүү бул экөө,
Жамынышты бөлүү үчүн алтынды.

Болору болду - дешти, бол, тез эми,
Ойлонбойлу, эч ким билбейт бул ишти.
Курсактар ач, оокатты жеп тоюнуп,
Байлыкты анан тептең кылып бөлөлү,
Жайгаштырып бөлүнүлгөн алтынды,
Эртенкинин камын көрө берели.

Деп ошентип ортого коюп оокатты,
Ойлонбостон тоюнушуп жеп алып,
Шек санабай уу чыланган тамакты,
Тоголонуп өлүп калды заматта,
Тепетеңге бөлүшө албай алтынды. . .

ПАРЗ АКЫБЕТИ

. . . Тоолордон шыңгыр салып агып сайга,
Дил ашык мөлтүр тунук булактарга.
Кулпунунп түр гилемин жайып жазда,
Гүлдү көр, дүркүрөгөн кырдан-кырга.

Жуунуп көктөн түшкөн мүрөк сууга,
Арчалар, жашыл аалам турду кара.
Суктанып кереметке моюн сунуп,
Өмүрлөр жанып-өчөр жылдан-жылга.

Өмүрдүн кызыктыгын мындан кара,
Бир кетсе кайрылбаган асыл жайга.
Тирүүлүк не бир соонун, не ажайып,
Күнөөсүз жашап өткөн өмүр таза,

Өмүрдүн шириндигин мындан кара,
Сүйүүлөр туйгуларда жанып турса,
Инсандык акыл менен заманыңды,
Жашасаң мөлтүр тунук дилиң таза.

Мойнуңда инсанчылык парзың канча,
Аткарып, милдет ушул - адамдыкта,
Өмүрлөр өтөр-кетер мезгил өкүм,
Буйруган не насиптер тагдырларда.

. . . Ук достум; гүл көңүлгө бир икая,
Айтарга дил уруксаты келди мага.
Шилтенип колдо калем ак кагазага,
Көңүлгө маакул салып Алла Таала.

Бул икая биз жашаган бүгүн күндө,
Кеч эмес, эрте да эмес, күн чак түштө.
Келет дейт бир жолоочу узун жолдо,
Кыскартып басар жолун өз үйүнө.
Тагдырдын буйругу да муну караң,
Ортодо кан жолунда туруп калган.

Бут тийип, басар жолдо мүдүрүлөр,
Таш көрөт кан жолунда алиги адам.

Кош колдоп жолдо жаткан ташты алды,
Көтөрүп жол четинен алыс атты.
Кайрылып ташты алган жерин карап,
Коркуудан бүт денеси калтырады.

Эй тооба, ташты алган жерин караң,
Ишенбей көзүн ирмеп алиги адам.
Ийненин көзү сымал бир тешиктен,
Чыгып келет кара чаар бир жылан.

Ышкырып барган сайын чоңоймокто,
Түгөнбөй узун чыгып оңолмокто.
Кетирбей жолоочуну буттан чалып,
Буралып бүт денеге оролмокто.

Не болуп эт жүрөгү калтырады,
Коркуудан кайран жүрөк жарылбады.
Дене үркүп, өлүм күтүп, үмүт үзүп,
Ырагы миң агарып, миң кубарды.

Оролуп барган сайын катуу кысып,
Буралып кекиртекке жетти сыгып.
Солгундап жүрөк кагыш, көз тунарып,
Баратты алиги адам алдан тайып.

Э, Алла, акыл жетпес шумдукту көрүң,
Тил кирип, жылан айтат мындай сөздү,
“Эй адам, жеймин сени, күнүң бүттү,
Айтып кал, ичте болсо айтар сөзүң».

Ирмелип кулак уккан шумдук үнгө,
Жалбарып алиги адам кирди сөзгө;
“Э жараткан, калдым кандай кара күнгө,
Не кылдым, не жаңылдым, кандай күнөө?
Күнөөм ушул - жолдо жаткан ташты алдым,
Жебесин деп көңүлү азар адамдын.

Жакшылыкка жамандыкпы эй, жылан,
Неге эми мени мынча кыйнадың?”

Бшкырып жылан дагы сөз баштады,
Болбосо эч бир күнөөң, күбөң барбы?
Мага айтсын туурулугуң, тунуктугуң,
Чакыргын жолдон өткөн адамдарды!

Күтүүсүз мүшкүл түшүп курган башка,
Жалдырап, көз тунарып жол караса,
Көп адам келет экен кан жолунан,
Жүрүшү катар-катар бир башкача.

Сүйүнүп алиги адам үмүт байлап,
Жалынып көп жалбарып, жардам сурап.
Куткаргыла, тарттым азап эй адамдар,
Бакырды келгиле деп ыйламсырап.

Бакырса үнүн укпай жолоочулар,
Байкабай өтүп кетти бул адамдар,
Бири да бир кайрылып назар салбай,
Көрмөксөн өтүп кетти бул жарандар. . .

Эй кудай деп көздөн жашы төгүлүп,
Кеткендерден бар үмүттү үзүлүп,
Келбеди деп адамдарын чакырган,
Жылан дагы кысып кирди күчөтүп.

Жалбарып сыгып кирген бул жыланга,
Жалдырап көз жаш төгүп жол караса,
Беш адам келет экен кан жолунан,
Тизилип басыштары бир башкача.

Кубанып алиги адам үмүт байлап,
Жалынып көп жалбарып жардам сурап.

Куткаргыла мени деп тарттым азап,
Чакырды келгиле деп ыйламсырап.

Чакырса үнүн укпай бул адамдар,
Көрбөстөн өтүп кетти жолоочулар.
Бири да бир кайрылып карап койбой,
Билмексен өтүп кетти бул жарандар.

Каарданып кысып кирди бул жылан,
“Чакырсаң да келбейт экен бир адам
Убактым жок, жеймин эми күтпөймүн,
Бүттү эми, айтпа сөзүң угалбайм”.

Чаргылдатып тилин атып бул жылан,
Каарданып сыгып кирди шу заман.
Канын соруп, кабыргасын сындырып,
Жемей болду, бечараны бир каран.

. . .Токто жылан, токтогун деп жалынып,
Жолду карап нурсуз көзү тунарып,
Эң акыркы, башка эми сурабайм,
Сабыр кылгын сенден соңку сураныч. . .

Жалбарып каар төккөн бул жыланга,
Жалдырап көз жаш төгүп жол караса,
Бир караан келет экен кан жолунан,
Кыбырап басыштары аста-аста.

Алыста кыбыраган алиги адамды,
Көп күттү, алдан тайып көз тунарды,
Зарыгып күткөн сайын жан чыдабай,
Жолоочу ого бетер кыбырады.

Бир кезде баягы адам жакындады,
Караса келе жаткан бул адамды
Бир колу, бир буту чолок экен,
Караңыз бул азапты, бул тагдырды.

Жарым жан бул адамга жалбарынды,
Көргүн деп мүшкүл түшкөн бир чагымды,
Жолоочу үндү укту, бир карады,
Кайрылып бул акыбалга жакындады.

Куткаргын бул азаптан эй бурадар,
Карабай өтүп кетти көп адамдар,
Жалбарып болгон ишти баян этти,
Келди деп чымын жаным арачалар . . .

Ошондо келген адам сөзгө кирди,
Не себеп акыбалдын жөнүн билди,
“Эй жылан кое бергин бул адамды,
Оролуп кыйнабагын асыл жанды.

Билемин күнөөсү жок бул адамдын,
Кое бер, күтөт үйдө жаш балдары».
Бошонуп ошондо жылан жерге түштү,
Караңыз, бул акыйкат адил ишти.

Ничкерип ийне болуп чаар жылан,
Баягы чыккан жерге кайра кирди.
Бошонуп бул азаптан алиги адам,
Жүзүнө нур жүгүрүп ыйлап алган.

“Эй бурадар, ак ниет, асыл адам,
Куткардың мен шордууну зор азаптан.
Өттү жолдон көп адам кайрылбады,
Жалбарып айткан сөзүм угушпады.

Не себеп, биле албадым бул адамдар,
Адамдык жардам колун сунушпады.
Рахмат сага балдарымдын урматы,
үзүлүп бар үмүтүм жан кыйналды.

Куткарып чын өлүмдөн алып калдың,
Болсоң да жан бурадар жарым жанды”.

Ошондо келген адам сөзгө кирди,
Туянтуп бул укмуштун жөнүн ийри.

“Эй бурадар, азап тарткан момун жан,
Не адам өтөр-кетер бул ааламдан,
Кылбасаң да өмүрүңдө жамандык
Кабардар бол мусулмандык парзыңдан.

Мен билем, сөз айтайын угуп тургун,
Айтканым көңүлүңө түйүп уккун
Бошондуң зор балээден бир сапарга,
Чын дилден баяныма көңүл бургун.

Акыретте Алла Таала алдына,
Алып барар мусулмандык дасторкон
Парыз кылып кирсиз кармап өзүңдү,
Отуз күндүк сабыр-такат орозон.

Мойнундагы эң бир улук парызың,
Өткөндү эстеп дуба-тагбир кыларың
Тооба кылып, Алланы эстеп ар дайым,
Беш убакта ыклас кылар намазың.

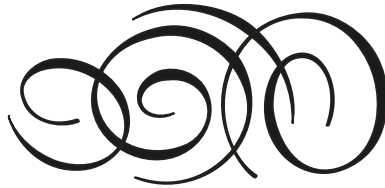
Тапканыңдан чын көңүлдөн бер азык,
Берген болсоң бул сенин парызың
Акыретте жолдош болор өзүңө,
Карыптарга берген жардам кайырын.

. . . Кайрылбастан өтүп кеткен көп адам,
Отуз күндүк орозондур эй балам
Байкамаксан өтүп кеткен беш адам,
Беш убак окур намазыңдыр, эй балам.

Маңдайыңда турган адам жарым жан,
Өзүң берген кайырчыга жарты нан
Бүтүн болуп келе албадым алдына,
Жарым кылып берген өзүң жан балам. . .

Сез уулум, мусулмандык парзың канча,
Төгүлсүн пешенеңден ыйман-ыйбаа
Келгенбиз пенде болуп бул жалганга,
Кетербиз сурак берип келбес жайга.

Өмүрдүн парзы канча, салты кыйла,
Моюн сун, көңүл койгун чындап акка,
Аткаргын, парзы-карзың акыбети,
Акырет кайтып келер өтөр жанга.

МАНСУР МЕНЕН КАЛЫК ЖАНА АЛТЫН БАЛЫК

(ПОЭМА-ЖОМОК)

... Илгери-илгери замандардын бир заманында, жайкалган жашыл көлдүн боюнда элден обочо жалгыз үйлүү бир кембагал балыкчы жашаган экен. Анын балык кармоочу торунан башка байлыгы болбоптур. Ал көлгө тор таштап, торго түшкөн балык менен үй-бүлөсүн багып, күн кечирип турчу экен. Ал дайыма көлгө тор таштаганда: “Торума алтын балык түшсө экен”,-деп кыялданып, алтын балык торуна түшсө, сатып эсепсиз баюуну үмүттөнөт. Бирок ал кыялдангандай торуна алтын балык түшпөптүр.

Күндөрдөн күн, жылдардан жыл өтүп, балыкчынын жалгыз уулу Мансур бой жетип, кол арага жарап, адептүү, ыймандуу жигит болуптур. Атасы ага балык кармоонун сырларын үйрөтүп, торго алтын балык түшүп калса коң бербөөнү эскертет. Мансур атасына кол кабыш кылып, колунан ишин алып, үй-бүлөсүнө жардам берет. Күндөрдүн биринде Мансур тор салып отурса, тор ичинде жаркылдап алтын балык көрүнөт. Торду тартап алып баягы балыкты колуна алса, чын эле алтын балык экен. Балыкты алып үйгө жөнөөрдө баягы балык оозун ачып, жалынгандай, көз жаш төгүп жалооругандай болот. Балыктын мындай абалын көргөн Мансур ага ырайымы келип, аны кайра көлгө салып жиберет. Балык сүйүнгөн бойдон көл тереңине сүзүп кетет. Ошондо Мансурдун үйүнө келип болгон ишти ата-энесине баяндап турган жери:

“ . . . Айланайын атаке
Асылым, артык энеке
Көлгө барып тор салдым
Толтура балык кармадым
Көп балыктын ичинде
Жаркыраган бир балык
Өзгөчө көзгө көрүндү
Көңүлүм ага бөлүндү
Тор ичинде жаркырап,
Алтын экен карасам,

Колума алып кармасам
Жалдырап үнсүз жалынды,
Көз жашын төгүп ыйлады
Жалдырап турган балыкты
Көрүп жаным кыйналды,
Көркөмдүү алтын балыктын
Өмүрүн көзүм кыйбады
Кое бердим кайрадан
Кубанып кетти мекенге
Айланайын атаке,
Кулак сал менин сөзүмө
Көркөмүн көзүм кыйбады
Чын эле балык ыйлады
Канча жылдан шунча жыл
Эсепсиз балык кармадык,
Көлгө бүткөн балыктын,
Өмүрү менен жашадык,
Торго түшкөн бул балык
Жөн балыка окшобойт
Карегинен нур чачып,
Балыктардын пири окшойт
Айланайын атаке,
Айтканыңды кылбадым
Кулак сал менин сөзүмө,
Акыретти кайрылуу
Сооп болор өзүңө
Алтын балык не керек
Амандык болсун өмүрдө”
Деп сабылып баласы
Айтып сөзүн бүтүрдү.
Торго түшкөн балыкты
Алтын экен деп угуп
Ачууланган атасы
Жарылып кете жаздады,
Каары чыгып жүзүндө,
Ойлонбой уулун каргады:
Атаңдын көрү шум бала,
Айткан сөздү укпаган,

Алаңдаган кырс бала
Ырыскыны кетирген,
Касиети жок бала.
Канча жыл какшап тор салдым,
Алтын балык түшөрүн
Неченден бери самадым
Түшкөндө балык торума,
Минтип көзүм кашайттын
Атаңдын көрү шум бала.
Ачырбай көөнүм дак кылдың,
Көрбөйүн сендей баланы,
Жогол үйдөн ак кылдым!
Кулак салбайм сөзүңө,
Көрүнбө менин көзүмө.
Балам жок сендей кесирлүү,
Кирбегин кайтып үйүмө!
Деп атасы бакырды,
Аялын кошо жекирип
Жаман жорук баштады,
Апасы кургур күйүнүп,
Көз жаш төгүп ыйлады.
Ата сөзү ок болду,
Кайрырга арга жок болду
“Мейлиң, балам тагдырың,
Сапар тартып чыгып кел,
Ачуусу таркар атандын”.
Буркурап ыйлап апасы,
Сапарга арнап нан жапты
Чаначка нанын толтуруп
Узакка уулун аткарды.
Айланайын апаке,
Ата сөзүн кылбаган
Айыптын баары өзүмдө,
Капа болбой туруп тур,
Кайрылып бир күн келермин
Ырыскы насип өмүрдө
Деп ошентип Мансурбек
Сапарга чыкты шайланып.

Апасына кош айтып
Ата өкүмү шундайча
Тагдырга эмне не чара
Апасы калды кайгырып.
Атамды капа кылдым деп
Нечен ойго малынып,
Жолго чыкты Мансурбек
Дабан ашып, бел ашып
Болжосуз канча жол басып
Чокусу бийик тоо көрдү,
Агыны катуу суу көрдү,
Керилип жаткан тор көрдү
Каркыраган чөл көрдү,
Насип, тагдыр буюруп,
Жакшы жерге барсам деп
Жакшылап иштеп талыкпай
Мал-пул мындан тапсам деп
Ак жолум ачып кудайым
Ата-энеме кайтсам деп,
Сүйүндүрүп атамды,
Ачуусун минтип жазсам деп,
Кызып барат Мансурбек.
Күнү-түн тынбай жол жүрүп
Ата Журттан алыстап,
Көнүлүндө бир арман,
Сызып барат Мансурбек.
Далай күн шонтип жол басты,
Бутунда чарык жыртылды,
Чаначта наны түгөндү.
Эн талаа, эрме чөл,
Алдынан айыл көрүнбөйт
Айыл тургай адам жок,
Иче турган суусун жок,
Как эткен карга, кузгун жок,
Чөлгө түштү Мансурбек,
Басаарга дарман, шай кетип,
Көйгө түштү Мансурбек
Бараар багыт белгисиз,

Бутун сүйрөп алсырап,
Таңдайы катып жалдырап
Какыраган как чөлдө
Күн ысыкта чак түштө
Ары баспай, бери жок,
Жатып калды Мансурбек.
Айласы кетип алсырап,
Уктап калды Мансурбек,
Канча экени мерчемсиз
Көзүн ачса Мансурбек,
Өзү курдуу бир бала,
Жылмайып күлүп туруптур
Мээ кайнаган ысыкта
Саябан кылып чапанын,
Сая кылып туруптур.
Сүйүнүп кетти Мансурбек,
Сүйүнгөндөн айтты кеп:
“Кырк күндөн ашты сапарым
Кыйырсыз канча жол астым
Канчалык үмүт кылсам да,
Жолукпады бир адам
Кимсиң, кайдан келесиң,
Кыйын кезде кезиктиң. . .”
Багы бала жылмайып
Суналып жаткан Мансурду
Колунан тартып тургузуп
Көөкөрдөн суусун жуткузуп
Өзүн турду билгизип:
“үйдөн чыккан мусаапыр
Сапарда жолдош болбосо,
Жалгыз адам карыптыр
Жолдон кайтып жолдошум
Жалгыз калдым мен дагы
Бет алган жолдон кайтпайм деп
Өжөрлөнүп келатам
Табылар жолдон жолдош деп,
Бир кудайга жалынгам
Тилегим берип кудайым,

Өзүңө турам жолугуп
Какыраган ысыкта
Катуу уктап калыпсың,
Атым Калык сурасаң
Мен да алыстан келатам,
Иш издеп чыктым сапарга
Өнөрүм бар колумда
Мал-пул таап кайтсам дейм
Карыган эне-атама.
Жол болсун эми өзүңө
Бараар жериң кай жакта
Жалгыздап минтип чыгыпсың,
Не күн түштү башыңа?”
Жөн-жайын айтып билгизип,
Калык минтип турганда
Нур жүгүрүп жүзүнө,
Кубанып алды Мансурбек.
Тагдырын айтып башынан,
Жазылып алды Мансурбек.
үйдөн чыккан сапарга,
Абалын айтты Мансурбек.
“Азыгым калбай жанымда,
Алсырап мында жыгылдым
Ыраазымын тагдырга
Кудай буйруп жолуктуң
Жөн-жайым минтип сурасаң,
Эли-журттан бездим мен,
Атам каргап ак кылып,
Апамды таштап келдим мен
Капа кылып атамды,
Азапты минтип тарттым мен.
Курсагым ачып кыйналдым,
Азыгың барбы бурадар?
Кара жолдо карыпка
Кайырың барбы бурадар?”
Мансур минтип турганда
Калтырбай сөзүн бүт укту
Айтылып жаткан абалга

Акылдуу жигит муюду
Чаначтан Калык нан алды,
Чаначы нанга толо экен.
Көөкөрдөн Калык суу берди
Көөкөрү сууга толо экен.
Сапарга чыккан бул жигит,
Жолго камбыл, тың экен.
Чаначтан алып нан жешип,
Көөкөрдөн канып суу ичип,
Талаада булар табышып
Тагдырга кайыл калышып,
Арманын айтып сүйлөшүп,
Жазылып бир аз күлүшүп,
Бири-бирин тыңдашып
Эс алып узак укташып,
Кыйлага тыңып алышты.
Ошондо Калык сөз айтып
Бурадар уккун деп айтып.
“Тагдыр буйруп жолуктук,
Сапарга чыккан санаалаш
Жолубуз бирге окщодук
Өлбөгөн кулга бир насип,
Сапарга жолдош бололук.
Буйруган жерге баралы
Насип этсе маңдайга
Бакытты бирге табалы.
Түбөлүктү ойлойлу,
Түпкүрдөн ойду козгойлу,
Жаратканым жан эгем,
Дос кудаанын аты экен,
Кыянат кылбай өлгүчө,
Кыйышпас достор бололу.
Мал-пулду иштеп табалы,
Кудайым жолду оңгорсо,
Журтубузга кайталы”
Калык минтип айтканда
Мансур сөзүн баштады:
“Жакшы айттың Калык бурадар

Окшошкон экен тагдырлар
Макулмун айткан сөзүңө,
Ишендим, мээр көөнүңө
Жок дебегин айтайын,
Кулак сал менин сөзүмө
Эн талаа, боз чөлдө
Саябан болдуң өзүмө
үзүлүп түгөп турганда,
Кубат бердиң өмүргө
Ысыкты тосуп калкалап,
Назарың салдың жүзүмө
Саябан болмок улуулук,
Тагдырдан сага бул сыймык.
Досчулук болор тең болор,
Ойлонбой сүйлөп койбоюн.
Улуулук сыйың тең көрүп,
Өзүмдөн осол болбоюн.
Уруксат этсең Калыгым,
Бир тууган иниң болоюн.
Өлгөнүмчө сыйлайын,
Түбөлүк кызмат кылайын”
Мансур мындай дегенде
Ыраазы болуп сөзүңө,
Жаш кылгырып көзүңө
Түпкүрдөн мээр ойгонуп,
Нур тамылды көңүлгө.
“Айланайын Мансурум,
Жолума канат бутагым
Тагдырым кошуп жолуккан
Кудайым берген ынагым
Ажалым жетип өлбөсөм,
Бактылуу сени кылармын.
Агалык бурчум алдыда,
Кызматың кылып түбөлүк
Кымбатың болуп калармын”
Сөздөрүн айтып бүтүшүп,
Кучакташып өбүшүп,
Ободон ойлор козгошуп,

Ээн талаа, боз чөлдө,
Кайыштан тууган болушуп
Алдыда сапар канчалык
Басаар жолду ойлошуп,
Жолго түштү ага-ини.
Жетээр жерди болжошуп. . .
Күн айланып күн өтүп,
Арадан нечен түн өтүп,
Агын дайра суу кечип,
Адырлуу эчен жер кезип,
Келе жатса бир күнү,
Алдыдан шаар көрүнүп
Көргөндө көңүл бөлүнүп
Жетип барды ага-ини
Жарышып басып сүйүнүп. . .
Шаар чети бак экен
Алмалар бышып, кыярып
Шагы ийилген чагы экен,
Мелтиреген түз экен,
Күркүрөгөн күз экен,
Мөлтүрөп бышып жүзүмү
Жүзүмдар багы мында экен
Анары бышып ийилип,
Бийиси жыпар аңкыган
Сапсары тартып курмасы,
Көргөндүн көзүн кубанткан.
Бул сонунду көргөндө
Арып, азган балдардын
Ойноп кетти көздөрү,
Нур тамылып жүздөрү
Жүзүмдөн үзүп жесек деп,
Бирин-бири тиктешип,
Анардан алып жесек деп,
Абайлап аста тиктешип,
Алаңдашып турганда,
Бак ичинен бир адам
Басып келди буларга
Салам айтып балдарга

Алик алды Мансурлар
Эки колу боорунда
Балдарды карап бул киши
Токтоп турду саамга
“Эгизектей экөөнөр,
Бул жерге кайдан келдиңер?
Турпатыңа карасам
Бул жерликке окшобойт
Мусаапырдай түрүңөр”
Ошондо Калык сөз айтты,
“Туура айттың аба деп
Мусаапырбыз өзүбүз,
Экөөбүз ага-инибиз
Алыстан келдик бул жерге
Иш издеп аба, жүрөбүз.
Карыган ата-эне бар,
Малы-пул таап кетсек деп
Кызматта биздин көөнүбүз”
Ошондо киши муну айтты,
“Иштегенге, кызматка,
Малы-пулду тапканга,
Өнөрүң барбы деп айтты,
Өнөрүң болсо өргө чап,
Артык иштеп акы тап.
Өнөрүң балдар болбосо,
Мусаапыр болбой артка кайт.
Дүркүрөп өскөн шаарыбыз,
Жакшы жашайт калкыбыз,
Өнөрлүү келсе иш берет,
Адилет биздин ханыбыз”
Калык айтты мындай деп:
“Билдиңиз аба, жайыбыз
Арып-азган балдарбыз
Алыс калды ата-эне,
Ыраакта калды айлыбыз
Жардам бер аба, биздерге
Жакшылыгың сурайбыз
Өнөр бар колдо жок эмес,

Дүкөн куруп бир жерге
Бөз токуйбуз эсепсиз.
Эң биринчи жолуккан,
Периштедей абамсыз.
Айланайын жан аба,
Элиңе кабар кылсаңыз,
Бөз токуучу келди де,
Жүнүң болсо, жип болсо,
Тез алпарып бергин де
Короондон берсең ижаара
Дүкөндү баптап куралы,
Күнү-түнү тынбастан,
Кызматын элдин кылары”
Калыктын айткан сөзүнө
Баягы киши муюду
Көөнү толуп, ишенип,
Жүргүлө деп буюрду
Ээрчитип келди үйүнө,
Отургузуп төрүнө,
Балдарды чындап сыйлады.
Атым Акмат деп айтып
Жөн-жайын айтып жазылды.
Эшигинен жай берди,
Иштегенге иш берди.
Атантай экен Акмат бай,
Балдарга бекем ишенди.
Уста экен Калык ченемсиз
Дүкөн курду турбай тез.
Таң калды Мансур Калыкка,
Чебер экен билимсиз.
Акмат кетти кабарга,
Бөзчүлөр жөнүн айтмакка.
Калк эшитип кабарды,
Жүн, пахтасын апкелди.
Отуруп балдар дүкөнгө,
Күнү-түн тынбай иштешти.
Пахтадан ийрип жип кылып,
Эришип баптап түр кылып,

Бөз токулду ченемсиз.
Калыктан болуп ыраазы,
Мансурдун чери жазылды.
Өнөрлүү мындай агасы
Тагдырына кубанды
Малы-пул таап буюрса,
Кайтар күн келет чамасы
Даңкы кетип балдардын
Шаардын калкы кубанды,
Айлардан айлар күн өтүп
Балдардын иши арбыды
Балдардын көөнү куш болуп
Журтуна жакын кайтарда
Шумдуктуу кабар таркады.

Кабарда бул элдин ханынын аябай сулуу кызы Гүлбуракты белгисиз бирөөлөр уурдап кеткени айтылып, хан бүтүн элине жана шаар калкына кызды кайдан да болсо табууну буюрган болот. Айрыкча шаар калкы кырк күндүн ичинде кызды издешип таппаса, чекеден башы алынаары жар салынат. Шаар калкы түп көтөрүлө издешсе да, кыз табылбай, маанайлары чөгө баштайт. Бул кабарды угушкан Мансур менен Калык иштерин токтотушуп, үй ээси Акматка айтып турушкан жери:

“ . . .Акмат ага кулак сал,
Туура келсе көөнүңө,
Сунушту бизден кабыл ал.
Паашаңа бизди айтып бар,
Келгин балдар дебесе,
Уруксат берсе биздерге,
Кызды издеп чыгалы,
Бут жеткен жерге баралы.
Ак жол берсе кудайым,
Кызды издеп табалы.
Буйруса биздин тагдырга,
Жардам кылып калкыңа,
Бир кубантып салалы.
Эл көрсөң аба айтып бар,

Ишенгин, бизге тартынбай.
Эртеби, кечпи бир өлүм,
Тобокел кылдык тек жатпай.
Ажал жетсе өлөбүз
Маңдайга жазган насипти,
Акмат аба, көрөбүз
Туз-насип берген элиндин
Кайгысын кошо бөлөбүз
Кара дарак шаарыңыз,
Кадырлуу бизге калкыңыз
Калкаладың жан ага,
Калкыңызда биз да балабыз,
Кайгырса журтуң түнөрүп,
Шаарга кантип батабыз?
Кан жутуп турса паашаңыз,
Кантип чыдап турабыз?
Барып келсең жан ага,
Кабарды келсең угабыз.
Паашага барып айтып кеп,
Баларым издеп чыгат деп,
Аттары жок минерге,
Аргымак, буудан берсин де,
Тондору жок киерге,
Тозубас тондон берсин де
Жоо чыкса жолдон алышар,
Жоо жарак кошо берсин де,
Кыстабай элин издетпей,
Өз ишине койсун де.
Кырк бир күндө шаарында,
Жалгызын тосуп алсын де.
Кырк бир күндө келбесе,
Кылчайбай башты кескин де,
Айланайын ага жан.
Ойлонбой барып айтып кел,
Кабарын билип кайтып кел.
Калык сөзүн бүтүрдү,
Ойлонуп туруп Акматбек
Балдардын сөзүн эп көрдү.

Паашага барып айтууга,
Акматбай шондо жөнөдү
Аялдабай тез барды.
Баштап кыйын абалды,
Уруксат сурап паашага,
Кирди алтын сарайга
Таазим кылып жүгүнүп,
Айтты бүтүн баянды.
Пааша угуп балдарды,
Ойлонуп такта өкүмдар
Вазирлерин чакырды.
Абалды айтып пааша
Тургандарга муну айтты:
“табабыз дептир бул балдар
Чакыртып мында келгиле,
Жакшылап сурап билгиле,
Убадасын бек алып
Айтканын анан бергиле
Көңүлгө толсо ал балдар,
Тулпардан тандап ат бергин,
Казынадан тон бергин,
Жоо жарагын калтырба,
Жазайыл мылтык ок бергин,
Турбастан тездеп бат бергин.
Кабар берип бүт элге,
Ишине бүгүн киришсин.
Кырк бир күндү күтөмүн,
Балдар таап келишсин.
Табылып кызым келбесе
Төкөр Акмат баш кылып
Баарыңдын башың кесемин!
Буйругум айткын бүт элге,
Өкүмдү ушул бүт билсин.
Вазирлер турду жүгүнүп,
Жаш баладай жүгүрүп.
Уруксат алып туш-тушка,
Сарайдан чыкты сүрүлүп.
Кабар жетти балдарга,

Пааша жарлык азырда
Нөөкөрлөр коштоп балдарды
Алып келди сарайга.
Сурашып сөзгө канышып,
Бекемдеп сурак кылышып,
Айтканын бүтүн беришип,
Жөнөттү кыйын сапарга. . .
Жалынып Акмат бай калды,
Алда кандай болот деп,
Жалооруп узап эл калды
Жоо-жарагын асынып
Жол азыгын шай кылып,
Аргымак, тулпар ат минип,
Тозубас, темир тон кийин
Тобокел деп эки шер,
Кетишти узак жол тартып.
Токтобой балдар барышып,
Мерчемдүү жерди чалышып
Дабаан, белес жол ашып
Кыйыры жок жер чалып
Эл ичине көз салып
Түн уйкусун түн безип,
Агыны катуу суу кечип,
Ай ааламды кыдырып,
Айданып чыкты сыдырып,
Кыздан дарек болбоду.
Кайсы экени билинбей,
Караса көзгө илинбей,
Аттары арып баса албай
Азыгы түгөп, нан калбай
Кырк күнү калды жакындап
үмүттөрү үзүлүп,
Бут шилтерге ал калбай,
Жатышып калды суналып.
Көтөрөм болду аттары,
Жаткан жерден туралбай.
Ошондо Калык сөз айтты,
Мансурум уккун деп айтты:

“Арыбас тулпар арыды,
Арзыгып көңүл тарыды.
Мөөнөт кетип күн сайын,
Элендеп көздөр талыды.
Канжыга курук, азык жок
Курсак ач көңүл карарды,
Кызды таап келет деп,
Ишенип бизге эл калды,
Канчалык карап сабылсак,
Дайыны кыздын чыкпады
Минтип жүрсөк Мансурум
Мөөнөт өтүп кетет ко
Балдарың алдап кетти деп
Бай Акматты баш кылып,
Пааша элди кырат ко,
Эли-журт безген экөөбүз
Убалга минтип калдык ко.
Айланайын Мансурбек,
Ат чалдырып эс алгын,
Жарагым асып жонума
Төгөрөктү чалайын,
Тоолорго чыгып барайын
Эли-журт болсо табайын
Ат арып, баспай тушалды
Минерге буудан табайын»
Деп ошентип эр Калык,
Инисин таштап бул жерге
Ат издеп кетти минерге
Кыйла жер басып кыдырып
үмүттү байлап сызылып
Будурмак адыр жер көрдү
Жайылып жүргөн кой көрдү
Азынап жүргөн ат көрдү,
Мал жайып дөштө кыйкырган
Мал кайтарган бай көрдү.
Байга келип жолугуп,
Ат жайын айтып тоорулуп:
Айланайын абаке,

Корооң толо коюң бар
Коктуда толгон жылкың бар
Койчуң жок мында жумшаган
Кыйналгандай түрүң бар
Коюңду жайып кайтарсын,
Кол кабыш кылар иним бар,
Жок издеп мында жүрөбүз,
Кетип турат айлабыз,
Кыйналдык жетпей мерчемге,
Карыпка жардам кылсаңыз.
Иним калсын жанында,
Карашып жылкы, малыңа,
Буудандан бирди берсеңиз,
Ат берейин ордуна,
Жогумду таап келейин,
Бууданың кайтып берейин,
Кызматка карап ак берсең
Экөө кылып берерсиң
Айтып Калык турганда,
Жакшылап байкап баланы
Талаанын байы кең пейил
Сөзүн айтып турганы.
“Жок издеп уулум арыпсың,
Атың баспай алсырап
Кең дүйнө минтип тарыпсың
Карап турсам карыпсың.
Жабыгып өңдөн азыпсың
Карыптык уулум кыйын иш,
Канчаны көрүп карыдым,
Түшүндүм уулум сөзүнө
Ишенем балам өзүнө.
Иниңди барып алып кел,
Дайындап мага кошуп бер.
Буудандан тандап бирди ал,
Жогуң издеп, жолуң чал,
Аман болсо адамзат,
Малы-пул, дүйнө табылар”
Дегенде Калык сүйүнүп,

Мансурга кетти жүгүрүп,
Жетип келип кеп айтты
Тура кал иним, деп айтты,
Жетелеп атты келишип,
Жетиктүү байга беришип,
Абалды айтып Мансурга
Табыштап турду бул байга
“Айланайын зирегим,
Абалды өзүң билесиң,
Мал багып мында сен калгын,
Бууданды азыр минейин,
Аялдап мында турбайын,
Каралбаган тоо калды,
Тоолорду бүтүн карайын,
Жүрөгүм сезет шарпаны,
Тоолордун ичин чалайын»
Ошондо Мансур сөз айтып,
Кабатыр болуп кайгырып:
“Айланайын сырттаным
Жалгыз кетсең сапарга,
Кабатыр көңүл мен кандай?
Аралап шоокум тоолорду
Жалгыз өзүң сен кандай?
Жөө жөнөймүн артындан,
Калалбайт көөнүм мен мындай,
Өлсөң бирге өлөмүн,
Көргөндү бирге көрөмүн,
Айтканыңа көнбөймүн,
Турбаймын, мен да жөнөймүн”
Анда Калык мындай дейт,
“Кабатыр болбо иним деп,
Жонумда жоокер жарагым,
Мингеним күлүк тулпарым.
Жок издеп жолго чыгамын,
Тоо-тоону түгөл караймын,
Алышар жолдон жоо чыкса,
Айласын өзүм табамын.
Сезилет шарпа көңүлгө,

Карасам көңүл бөлүнөт,
Пашанын кызы тоолордон,
Табылчудай көрүнөт.
Күтүп тур иним, ак жолтой,
Тоолордон кызды табармын
Мал багып мында калганың,
Астымда тулпар кызматы
Мал багып мында калбасаң,
Бай бербейт азыр бул атты”
Деп Калык сөзүн токтотту,
Калыктын айткан сөзүнө,
Мансурбек чындап бошошту,
Күлүктү кармап байлашып,
Сапарга токуп шайлашып,
Жол алдынан олтуруп,
Жоо-жарагын асынып,
Ошондо Калык камынып
Кайыр-мазир айтышып,
Жөнөп кетти кырааның,
Карчыга куштай айланып.
Табамын деп бул кызды,
үмүттүү көңүл шайланып
Сапарга кетти эр Калык,
Аскар тоолу жол басып
Мал багып калды Мансурбек
Санаалуу ичи бук тартып.
Сай-сайлап кетти эр Калык,
Саймалуу эчен кыр ашып,
Санаада калды Мансурбек.
Кыр-кырга айдап, мал жайып,
Кыраан экен эр Калык,
Тулпарга сыны жарашып,
Опол тоодой көрүнүп,
Көргөндөн көңүл бөлүнүп,
От болуп көзү чачырап,
Жазайыл мылтык асынып,
Кылычы кында жалтылдап,
Алдынан түмөн жоо чыкса,

Түрү жок калчу тайсалдап.
Учкул экен мингени,
Учкан куш менен жарышып,
Аралап өттү тоолорду,
Мүдүрүлбөй зоолорду,
Басып өттү кыйгачтап.
Көйкап деген тоо экен,
Чокусу көктү тиреген,
Аскарлуу бийик зоо экен.
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Кирип барды эр Калык,
Жин шайтандуу каалага.
Бир үңкүр көзг көрүндү
Көргөндө көңүл бөлүндү,
үңкүрдөн чыгат бир добуш
Угуп турсаң бир укмуш
Мына ошондо эр Калык
Тулпардын оозун бурду дейт
Заңгыраган үңкүргө
Шарпылдап кирип барды дейт
үңкүрдүн ичи кең экен
Укмуштай кооз жасалган
Хан сарайга тең экен
Чондугу тоодой дөө жатат,
Алп уйкуну салыптыр,
үңкүрдөн чыккан укмуш үн,
Коңуруктун үнү экен.
Отурат бир кыз башында,
Ай десең айдай жамалы,
Чынжыр салып мойнуна,
Манжага байлап коюптур,
Саргайган гүлдөй ыраңы,
Калыкты көрүп сулуу кыз,
Көз жашын төгүп ыйлады,
Ишаара кылып сүйлөбөй,
Көрсөтүп дөөнү ымдады.
Мына ошондо эр Калык,

Абалды анык түшүндү,
Бул жин-перилер мекени,
Туткундап кызды апкелген
Анык болду дилинде,
Жин-пери, дөөлөр экени,
Ойлонбой шондо эр Калык
Кылычын кындан сууруду,
Уктап жаткан бул дөөнү,
Кылычтап башын кескени,
Чынжырдан кызды бошотуп,
Тулпарга эңип кеткени,
Тоо дүңгүрөп титиреп,
Таштар кулап быркырап,
Дөөнүн каны үңкүрдөн,
Агып чыкты шаркырап.
Мына ошондо эр Калык,
Тулпарга камчы басты эми,
Башкалар туюп калгыча,
Шамалдай учуп качты эми,
Канат байлап тулпары,
Тоо аралап сызды эми.
Тоолордон Калык суурулуп,
Дөөлөрдөн чыкты кутулуп,
Алдында айдай сулуу кыз,
Шыңгырап күлүп унчугуп,
Көңүлү кушбак Калыктын,
Жетсем деп энди Мансурга,
Келе жатты сүйүнүп.
Келе берсин жадырап,
Буларды мындай таштайлы,
Мал багып калган адырда
Мансурдан кабар алалы.
Байдын коюн кайтарып,
Жол карап Мансур саргайып
Жалгыз кетти агам деп,
Келбей калса кокустан,
Кандай айла кылам деп.
Эки көзү төрт болуп,

Ичи жалын өрт болуп,
Күн өткөн сайын буулугуп,
Көзүнөн жашы чуурулуп,
Хандын берген мөөнөтү,
Келип калды чукулдап.
Табылбаса Гүлбурак,
Хан каарына алат ко,
Алмадай башты кылычтап,
Тоголото чабат ко!
Деп ошентип ойлонуп,
Ок жыландай толгонуп,
Ичи жалын, тышы чок,
Сарсанаа басып, бошошуп.
Айлалуу эле агам деп,
Агамдан калсам ажырап,
Алаңдап кайда барам деп,
Мээрбан эле агам деп,
Мээрбандан айрылсам,
Мелтиреп кайда барам деп,
Деп ойлонуп турганда,
Күн чыгыш жактан чаң чыгат
Даңканын ташка ыргыткан
Күлүк аттан даң чыгат.
Оңдой сала караса,
Агасы Калык келатат,
Ээр алды өңөргөн
Айдай сулуу Гүлбурак,
Этеги желге парпырап,
Келе жатат жаркырап.
Алыстан Калык кыйкырып:
“Сүйүнчү, Мансур, сүйүнчү!
Кызды таптың көрдүңбү!
Кудайым жолду оңгорду.
Калайык элди кубантып,
Кайта турган күн болду!”
Ошондо Мансур жүгүрүп,
Көзүнөн жашы төгүлүп,
“Айланайын агам деп,

Келериңе ишенгем,
Кыраандыгың билем” - деп,
Кучакташып көрүшүп,
Эки беттен өбүшүп,
Ага-ини кубанып,
Айдай бетин нур чалып,
Гүлбуракты түшүрүп,
Кубанычтан күлүшүп.
Чардаана куруп отуруп,
Тагдырга кайыл келишип,
Дасторкон салып талаага,
Азык жешип, суу ичип,
Ошондо Калык муну айтат,
“Айланайын Мансурум,
Пашанын койгон мөөнөтү,
Бүтүп калды деп айтат,
Калгандыр тыңып аттарың,
Байдын атын берели
Байга азыр баралы
Аттарды бачым алалы”
Деп ошентип жөнөшүп,
Бай менен барып көрүшүп,
Аттарды таап токушуп,
Жолго азыр шайланып,
Ошондо Калык кырааның
Тору кашка бууданга,
Гүлбуракты мингизип,
Камбылдыкты билгизип,
Көөкөргө кымыз куйдуруп,
Канжыгыга байлашып,
Акжол аттуу күлүккө
Мансур иним мин - деди,
Токтобой элге жет деди,
Кыркынчы күнү күн бүгүн
Кырк биринчи күнүндө
Паашага кызды бер - деди
Азырынча мен мында
Байдын малын багайын,

Ыраазы кылып байымды,
Акыма ат алайын.
Артыңардан барайын,
Көп кечикпейм, жетемин,
Бол, иним, атка мин-деди.
Ошондо Мансур муну айтат,
Атка сиз ага, миниңиз,
Мында калат иниңиз,
Сиз турганда мен минбейм,
Сөзүңө макул эмесмин.
Айланайын агамсың,
Артыңдан мен барайын,
Мында сени калтырып,
Кызды алып барбаймын!
Калык анда муну айтат,
Убакытты өткөрбөй
Атка мингин деп айтат
Агасы сөзүн сөзүн айтуучу,
Аганын сөзүн ини укчуу,
Айланайын Мансурум,
Айтканды кылгын деп айтат.
Ошондо Мансур уялып,
Атка ыргып минди дейт,
Батаасын алып аганын
Шаарга жүрүш кылды дейт. . .
Мансурларды жөнөтүп
Бай менен Калык сүйлөшүп,
Байдын малын бакмакка,
Мал баккандын акына,
Бир күлүк ат алмакка,
Берешен бай март экен,
Макул, уулум, бак деди.
Кызматыңа бир атты,
күзүндө барып ал деди.
Ошол күндөн эр Калык
Адырга чыкты мал жайып,
Тоо-тоого жайып өткөздү,
Тоонун гүлүн жегизди,

Кырга жайып откозду,
Кыраңдын гүлүн жегизди,
Өзөндүн суусун ичирди,
Камбылдыгын билгизди.
Кечке айдап келгенде,
Короого койлор батпады,
Жылгага батпай жылкылар,
Азынады айгырлар.
Өзөнгө батпай уйлары,
Бай көрүп муну таң калды.
Ошондо байың бакырып,
Калыкты мында чакырды.
Жубарымбек сен бала,
Өзгөнүн малын коштунбу
Акылыңдан аздыңбы,
Уятка мени калтырып,
Ушундай ишке бардыңбы?
Ошондо Калык муну айтат,
Кошподум аба, деп айтат.
Өзүм дагы таң калдым,
Айдап жүрсөм көбөйдү,
Уккун аба, сөзүмдү.
Малыңдын санын билбедим
Ал жагын өзүң билесиң.
Экинчи күнү бакканда,
Кечке жуук бай малы,
Батпай кетти эч жакка.
Бай ошондо ойлонуп.
“Кысылеттүү бала экен
Кызыр өзү окшоду.
Аттан тандап берейин
Кетем десе бул бала
Уруксатын берейин”
Деп ошентип бай аба,
Калыкты бери чакырып
Тулпардан тандап ал - деди
Шериктериң артынан
Бүгүндөн калбай бар - деди

Бай аба минтип турганда
Ыраазы болуп эр Калык
Тулпардан тандап мингени
Камчы басып бууданга
Мансурлардын артынан,
Токтолбой сызып киргени.
Канаттуу болду тулпары,
Ай ааламды сыдырып,
үчүнчү күнү болгондо,
Мансурларга жеткени.
үчөө болуп сүйүнүп,
Маңдайы жарып күлүшүп,
Гүлбурак сулуу суйкайып,
Артта калып азап күн,
Ааламга батпай кубанып.
Эгизектей эки шер,
Экөөсү бирдей кыраан эр.
Айрып алгыс экөөсү,
Жигиттердин сулуусу.
Экөөсүнө тең ашык,
Болуп келет Гүлбурак.
Келе берсин буларын
Кырк биринчи күн болуп
Кыздан дайын, дарек жок
Ичи жалын, тышы чок,
Хандан кабар алайык,
Өлүм күтүп башына,
Эки көзү төрт болгон,
Элден кабар алайык.
Каарына алып хан,
Калың элди жыйды дейт.
Тируүлөй көрүн каздырып
Даярдыкты көрдү дейт
Тизилип сапка жоокерлер,
Качырбай элди бууду дейт.
Эр азамат жаштары,
Аксакал, кемпир, чалдары,
Бир баштан кыргын болордо,

Алды жактан чаң чыкты,
Жаркыраган шаң чыкты,
Дүрбүдөн бурап караса,
үч азамат келатты.
Пааша шондо турду дейт
Кызын таанып дүрбүдөн,
Көзүнөн жашын төктү дейт.
Керней-сурнай тарттырып,
Элге кабар айттырып,
Өлүм күткөн калкыны,
Кубанычка жар кылып,
Эсепсиз казан астырып,
Казынасын ачтырып.
Алтын, күмүш чачтырып,
Күйүт күн тойго айланып,
Шаар эли кубанып,
Пааша кызы табылып,
Абийир минтип жабылып,
Шаар шаңга бөлөнүп,
Элдин баары сүйүнүп,
Балдар, ойноп жүгүрүп,
Кирип келди Калыктар.
Күн чыккандай көрүнүп,
Кучактап кызын пааша,
Көзүнөн жашы он талаа,
Айланайын кызым - деп
Көрөргө күнүм бар экен,
Ыраазымын кудайга,
Падыша шонтип той кылды,
Калкынын көөнүн жай кылды.
Мансур менен Калыкка
Ыраазы болду калың эл,
Кыраан экен бул булдар,
Азамат экен, шер экен.
Эрендер менен барабар,
Без токуп жүргөн бу балдар,
Баатыр да экен ченемсиз.
Акматбай жүрөт жүгүрүп,

Артыкча ошол сүйүнүп,
Айланайын балдарым,
үмүтүмдү актадың
Өлгүчөм сыйлап силерди,
Кызматыңды кылайын!
Элдин баары жайылып,
Батаа берди балдарга:
“Кагылайын балдарым
Кыйын күндө кысталыш
Кызматка анык жарадың
Өлүмгө анык баш байлап,
Калк өмүрүн сактадың
Узун болсун өмүрүң
Түбөлүккө өлбөгүн
Жаркырап бактың ачылсын”
Элден балдар батаа алып
Ыраазы болуп кубанып
Ал аңгыча Пааша Чакырыптыр тактыга
Нөөкөрлөр менен кошулуп,
Мансур, Калык барышты,
Тактыдан туруп Пааша,
Кубанып тосту балдарды.

Падыша балдарды чоң кубаныч, ыраазы болуу менен тосуп алып, аларды алкады, кымбат баалуу кийимдер кийгизип эсепсиз сыйлады. Анан пааша: Эми балдарым, менин кызым аман-эсен табылса, тапкан жигитке жарым паашалыгым менен кызымды берейин деп ниет кылдым эле, Калыгың кимиң, жарым паашалыгым менен Гүлбурак кызым сеники уулум- дегенде Калык: Айланайын хан ата, мен Калыкмын, Мансур менин иним, мен да сапарга чыкканымда өзүмдөн мурун инимди үйлөйүн деп ниет кылдым эле. Гүлбуракты бир мен эмес, иним экөөбүз таптык, уруксат берсеңиз, кызыңызды иним Мансурга алып берсек, паашалыгыңыз керек эмес, бизге үй курдуруп, жер бөлдүрүп берсеңиз болду. Мен буларды карап, кызматында болоюн деди. Пааша Калыктын акылына тан берип, Гүлбурак кызын Мансурга берип чоң той өткөрдү. Тойдон кийин тогуз

кабат коргон урдуруп, ааламда жок ккоз үй курдуруп, тогуз жүз адам берип, күйөө баласы менен кызын алейне бөлүп чыгарды. Гүлбурак менен Мансур бир-бирин чексиз сүйүп, ашык-машык болуп күн кечирди. Калык алардын эң ички коргонунда кароолчу болуп туруп калды. Айлардан ай, Күндөрдөн күн өтүп, бир күнү таңга маал Калык чынар астында уктабай жатса, чынарга үч куш учуп келип, адамча сүйлөп турат:

Шуулдап келип чоң үч куш,
Келип коңду бутакка.
Калыкты жаткан көрүшпөйт
Жалбырактар астында.
Бир нерсени сүйлөшөт,
Сүйлөсө тили адамча,
Айтышып жатат мындай кеп,
Кулак салып тыңшаса:
“Кандай кылып болсо да,
Өлтүрөлү Мансурду.
Жан адамга билгизбей,
Калыгына туйгузбай,
Биринчи күнү мен келем,
Сулуу ат болуп кубулуп,
Короого калам байланып,
Мансур мени мингенде,
Алып учам эгизге,
Эгизден уруп тоо-ташка,
Денесин жанчам өлгүчө”
Экинчиси мындай дейт:
“Андай кылсаң өлбөсө,
Мен да бир күн келемин,
Эшигинин алдына,
Ак бараң болуп кубулуп,
Жатып калам жолуна.
Ошондо Мансур мени алат,
Жакшы мылтык экен деп,
Өзгөчө мага суктанат.
Атын минип, асынып,
Ууга чыгат ошондо,

Ит агытып, куш салып
Илбээсин атып жатканда.
Өзүн атып өлтүрөм,
Мээси калат быркырап”
үчүнчүсү кеп айтат
Көп айтканда деп айтат:
“Экөөңдө өлбөсө,
Гүлбурак экөө жаткан үй,
Төбөсүнөн тешемин,
Ажыдаар болуп кубулуп,
Экөөн тең жугуп иемин”
Учуп келген бул үч куш,
Жөн куштарга окшобойт.
Кубулуп турган сыйкырдуу,
Жин - перинин өзү окшойт.
Дагы Калык тыңшаса,
Айтып жатат мындай кеп:
“Сүйлөштүк ушул чынарда,
Сөздү эчким укпасын.
Ар кимиң сыр сактагын,
Ант берели шул жерде,
Ант бербей алдың учпагын”
Биринчи куш мындай дейт:
“Менин айткан сөзүмдү
Ким ооздон чыгарса,
Тизеге чеин таш болсун,
Баса албай шорлонсун!”
Экинчи куш айтат дейт:
“Менин ким ооздон чыгарса,
Белине чейин таш болсун
Козголбой жатып шорлонсун!”
үчүнчү куш мындай дейт:
“Менин айткан сөзүмдү
Ким ооздон чыгарса,
Топтоголок таш болсун
Томпоюп жатып шорлонсун!”
Ушул сөздү айтышып,
Учуп кетти чоң үч куш.

Куштардын сөзүн укканда
Эрен Калык таң болду,
Кең дүйнөсү тар болду.
Айласын кантип табамын,
Кымбатым жалгыз инимди,
Канткенде аман сактаймын?
Деп ойлонуп Калык шер,
Басса-турса Мансурдун,
Жанынан чыкпай күзөттү.
Күндөрдөн далай күн өттү,
Көп күндөрдүн биринде
Короодо турат аргымак
Көргөн адам таң калат.
Кара байыр казанат.
Күзөтүп турса эр Калык
Мансур ага барыптыр,
Жал куйругун тараптыр,
Жагалданып сүйүнүп,
Башкача болуп калыптыр.
Ээр токуп, минмекке
Көңүлдөнүп алыптыр.
Мына ошондо эр Калык
Жанына басып барды бейт.
“Минбегин атты иним” - деп,
Кылычын сууруп кынынан,
Ортодон бөлө чапты дейт.
Ошондо Мансур таң калып,
Ага сөзүн кайрыбай,
Басып кетти айланып.
Унчукпады эр Калык,
Себеби ичте сыр калып.
Күндөрдөн дагы күн калып
Айлардан дагы ай өтүп,
Калык бир күн караса,
Эшигинде Мансурдун,
Ак бараң турат жөлөнүп.
Мансур үйдөн чыгыптыр
Мылтыкты көрүп суктанып,

Колуна аны алыптыр,
Милтесин арчып, тазалап,
Жонуна асып калыптыр.
Карап турса эр Калык
Иниси ууга жөнөптүр
Аргымак атын миниптир,
Колуна кушун кондуруп,
Бастырып келип Калыкка,
Зээриктик ага жүр эми,
Тоо аралап келели.
Ак бараң мылтык менде бар,
Илбээсин атып көрөлү.
Атты мин, бачым бол - деди
Мына ошондо эр Калык
Мылтыкты берчи мага деп,
Колуна алып мылтыкты
Ташка уруп сындырды,
Карап туруп Мансурбек,
Агасына таң калды,
Эмне болду буга деп,
Эмнеден көөнү айныды?
“Айланайын Мансурум,
Атпагын бул мылтыкты»
Деп ошентип агасы,
Мансурду уудан кайтарды.
Ага сөзүн кайрыбай
Мансурбек жолдон тез кайтты.
Айлардан айга ай өтүп,
Күн айланып, күн өтүп
Көп күндөрдүн биринде
Калык айтты келинге
Бүгүндөн баштап мага да
Төшөктү үйгө салгыла
Келини мындан уялып,
“Катыгүн, агам кантет” - деп,
Мансурбекке айтканы,
Мансурбек шондо кеп айтты:
Агамдын сөзүн кайтарба,

“Үйгө сал десе, үйгө сал
Жатсын менин жанымда”
Ошондон баштап эр Калык,
Иниси менен бир жатты.
Түндөрдөн канча түн өттү
Таңтардан канча таң атты!
Ошол көп түндөрдүн биринде
Түн бир оокум кезинде,
Түндүгү үйдүн тешилди,
Жети баштуу ажыдаар,
Тешиктен ылдый эңкейди.

Уктап жатат байкабай.
Жутмак болду ажыдаар,
Уктап жаткан экөөнү.
Ошондо туруп эр Калык,
Кылычын кындан сууруду,
Оп тарткан ажыдаарды,
Кылычтап кести башынан,
Жан аябай салышып,
Ажыдаар канын агызып,
Жети башын бир-бирден,
үзүп салды денеден,
Ажыдаап өчүп жок болду,
Оп тартканы токтоду.
Бүтгү деп Калык караса,
Келиндин аппак бетине,
Ажыдаар каны тамыптыр.
Тамган каны ажыдаардан,
Карартып барат ак бетин.
Уламдан-улам чоңоюп,
Бузуп барат ыраңын.
Ошондо Калык ойлонуп
Жети кабат шалаң бөз
Ак бетине коюптур
Ажыдаар канын калтырбай,
Ак бетинен шоруптур
Бетинен соруп жатканда,

Ойгонуп Мансур кетти дейт.
Зайыбын бетин соргонун
Өз көзү менен көрдү дейт
Капа болуп Мансурбек,
“Ага, бул кылганың эмне, деп
Анчадан бери айныдың
Бүгүн билдим сени, деп
Гүлбуракты кааласаң,
Алгын ага, иниңдин
Айткан сөзүң кайрыбай.
Бир тууган туттум өзүңдү,
Айткан сөздөн айныбайм,
Жакшы көрөм өзүңдү.
Жолуна бөгөт болбоюн
Уруксат бер, ага, кетейин,
Капа кылып өзүңдү,
Бул жерде туруп нетейин”
Деп ошентип Мансурбек
Ордунан туруп жөнөдү
Мына ошондо Калыгың
Жети кабат шалаң бөз,
Гүлбурактын бетинен,
Аста сыйрып алды дейт.
Оозунан канды түкүрүп,
Капа болгон Мансурга,
Айтпас сөзүн айтты дейт:
“Арыстаным, иним, туруп тур,
Кулак салып угуп тур,
Айтпай турган сөз эле,
Эми айтпасам болбостур.
Кечээ зайыбың издеп барганда
Төгөрөктүн төрт бурчун,
Калтырбай бүтүн чалганда
Эч жерден мунуң табылбай,
үзүлүп үмүт турганда,
Адырга сени калтырып,
Байдан тулпар ат алып,
Көйкапка кирип барганмын,

Көйкаптан муну тапканмын,
Уурдап барган зор дөөнү
Денеден башын алганмын,
Дөөнүн канын агызып,
Гүлбурак алып качканмын.
Дөөлөрдүн менде өчү бар,
Пайлап жүрөт ар дайым.
Булардын баарын мен билем,
Ошон үчүн кетпедим,
Тогуз кабат коргонду,
Паашага айтып ургуздум.
Тийбесе экен деп зыяны,
Болдум иним, кароолчун.
Жин-пери иши кыйын иш,
Оңой ага кубулуш,
Астында жатсам чынардын,
Учуп келди үч чоң куш.
Байкабай мени сүйлөдү,
Өлтүрөбүз сени деп,
Башка салды мүшкүл иш.
Ак боз атты мингизбей
Белинен бөлө чапканым,
Сыйкырдуу ошо жин эле,
үстүнө сени мингизип,
Өлтүрөм анык деди эле.
Ошон үчүн өлтүрдүм,
Иним, уккун дегенде,
Тизеге чейин таш болуп,
Катын алды Калыгын.
Эмесе дагы угуптур,
Эшигиңдин алдыда
Ак бараң уруп сындырдым,
Капа болуп кыйылдың.
Айталбадым себебин,
Ак бараң мылтык атканда,
Айрылмак элем мен сенден,
Ошон үчүн сындырдым.
Ошентип айтып турганда,

Көргөн көзгө бир укмуш,
Таш болуп калды Калыгын
Так ортосу белинен
Эми үчүнчүсүн айтайын,
Муну айтып бүткөндө
Бүткөн бой ташка айланып,
Түбөлүк катып калармын
Куштардын айткан шерти ошол,
Ошон үчүн айтпадым.
Капа болуп кайгырба,
Мен милдетим аткардым
Эми жакшы жашагын,
үчүнчү куш муну айткан:
Төбөсүн тешип үйүндүн,
Ажыдаар болуп кубулуп,
Гүлбурак менен экөөңдү,
Кетмек эле бир жутуп.
Айласын таппай ойлодум,
Уятты таштап үйүндө,
Кароол болуп бир жаттым.
Жети баштуу ажыдаар,
Төбөсүн тешип үйүндүн
Кирип келди карасам.
Жутмак болду экөөңдү,
Кылычтап башын албасам.
Кылычтап башын алганда,
Кан тамды келин бетине,
Карап турсам кара так,
Чоңоюп барат этине,
Айласын эч бир таппадым.
Соргондон бетин башканын
Туура түшүн иним” - деп
Муну айтып жатканда,
Топтоголок таш болуп,
Катып калды эр Калык.
Керемет күчү ушундай
Таш болуп калды эр Калык.
Муну көргөн Мансуруң,

Көргөн көзгө ишенбей,
Агасы жок жанында,
Көз жашын төгүп ирмебей.
Эми кандай кылам деп,
Тоголок ташты кучактап,
Күнү-түн ыйлап буркурап,
Басып үйгө бир кирбей,
Же нан жеп, чай ичпей,
Акылымдан аздым деп,
Атамдай болгон агамды,
Кыямат капа кылдым деп,
Эми мен кошо өлөм деп,
Кайгы тартып, муң тартып,
Жатып калды Мансурбек.
Гүлбурак ыйлап буркурап,
Кайгы түштү коргонго,
Көргөндөрдүн баары ыйлап,
Күн артынан күн өтүп,
Ай аягы болгондо,
Таң агарып атканда,
Тараза жылдыз батканда
Басып келди бир киши,
Мансурга мындай сөз айтты:
“Балам, азап тартып ыйлаба,
Жаш жаныңды кыйнаба.
Жакшы көрсөң аганды,
Кучактаган ташыңды,
Кырк күн, күн-түн туруп,
Көтөрүп тур бутунда.
Кудайым берсе ийилет,
Агаң шондо тирилет.
Кайрат кылсаң шундай кыл,
Мээрди кудай жеткирет”
Деп ошентип карыя
Ак сакалдуу олуя,
Көздөн кайым болуптур.
Өзүнө келип Мансурбек,
үмүт байлап алыптыр,

Кайрат кирип боюна.
“Таш болгон агам тирилсе,
Эмне болсо да кылайын,
Канчалык азап болсо да,
Тайсалдап ары качпайын,
Тилегим бергин кудайым”
Деп ошентип Мансурбек,
Тоголок ташты көтөрүп,
Көз ирмебей күнү-түн,
Кудайдан тилеп турду дейт,
Күндөрдөн күнгө күн өтүп,
Нечен зулмат түн өтүп,
Отуз тогуз күн болуп,
Алдан тайып Мансурбек,
Карарып көзү жумулуп,
Кыйналып араң турганда,
Бир кемпир келип мындай дейт:
“балам, акылыңдан азыпсың,
Жин оору болуп калыпсың,
Өлгөн жан кайтып тирилбейт,
Ташта колдо ташыңды.
Саргарып өңдөн азыпсың,
Жинди болуп өлөргө,
Өлгөнү анык калыпсың,
Болбогон ташты көтөрбөй,
Аманын тиле башыңдын»
Бул сөздү айтып кемпириң
Көздөн кайым болуптур,
Араң турган Мансурбек,
Бошотуп колду коюптур,
Тоголоп ташы кулаптыр,
Тоголонуп барыптыр,
Бир жанып кетип кайрадан,
Таш болуп катып калыптыр.
Агасын Мансур көрүптүр,
Бакырып ыйлап баркырап,
Кучактап ташты кайрадан,
Нечен күн дагы ыйлаптыр.

Эсине келип Мансурбек,
Кайрадан ташты колго алды,
Кыймылдабай бек турду,
Кубат кирип белине,
Ирмебей көздү тик турду.
Бир кудайга жалынды,
Ишенип, үмүт байлады.
Мансурбектин эркине,
Көргөндүн баары таң калды.
Күндөрдөн күнгө күн өтүп,
Нечендеген түн өтүп,
Кырк күн анык болду дейт,
Кыркынчы таң атканда,
Тараза жылдыз батканда,
Күн нурун жерге чачканда,
Колунда ташы Мансурдун,
Козголуп жерге түштү дейт,
Тоголоп барып жаныштыр,
Малдаш уруп эр Калык,
Отуруп жерге калыптыр.
Агасын анык көргөндө,
Жыгылып кетти Мансурбек,
Мойнунан жылып кучактап,
Көзүнөн жашы буркурап.
“Айланайые асылым,
Өңүмбү, же түшүмбү?
Кудайым берди кайтарып,
Көрдүм дагы жүзүндү.
Даргөйү кең кудайым,
Чын дилден анык тилесең,
Берери анык ылайым.
Ыраазымын кудайга,
Айланайын асылым,
Кубандым бүгүн тагдырга!”
Ошентип Мансур турганда,
Агасы Калык айтты кеп:
“Айланайын инимсиң,
Актыгың сенин билемин.

Шондуктан бирге жүрөмүн.
Бактылуу сени кылсам деп,
Ушул менин тилегим.
Ак эмгек менен ак тилек,
Ийгиликке жеткирет.
Сүйүүң болсо жүрөктө,
Тилегениң бүт келет”
Ага-ини олтуруп,
Өткөнгө көңүл толтуруп,
Дасторкон салып Гүлбурак,
Оокат кылып, чай ичип,
Керемет дүйнө бир кызык.
Укмуш экен дүнүйө
Билбеген бар, билген бар,
Дүйнөнүн канча сыры бар,
Аман болсо алтын баш,
Өмүрдө көптү көрмөк бар.
Сөздөрдөн сөзгө кызышып,
Дидарларга тоюшуп,
Кубанычтан ага-ини,
Кайрадан анча жашарып,
Күндөрдөн дагы күн өттү.
Жыл айланып жыл өттү,
Ага-ини бир күн отуруп,
Сырларын дагы төгүштү.
Ошондо Калык сөз баштап,
Инисине ой баштап:
“Айланайын Мансурам,
Атажурт кайда, эл кайда,
Ата журтта калышкан,
Ар качан жаман болсо да,
Ата-энеге тең кайда.
Арадан анча жыл өттү
Карыганда ата-эне,
Мейман болот адамга,
Ата журтка кайтсак дейм,
Карыганда кубантып,
Ата-энени баксак дейм,

Кайтарга келди мезгили’
Ошентип Калык турганда,
Мансур сөзүн улады:
“Айланайын агамсың,
Оюмдагы сөз айттың,
Ыйлап калган апамды,
Өкүнүп калган атамды
Мен дагы абдан сагындым.
Көйкөлгөн көлүм сагындым.
Кайтарга мезгил келер деп,
Бир кудайга жалындым.
Аралашып бир өскөн,
Теңтуштарым сагындым.
Ардактап мени өстүргөн,
Элимди ага, сагындым,
Паашага баралы,
Уруксат элге сурайлы.
Акылдуу эле хан ата
Кызын кошуп жиберер
Энчиге дүйнө, мал берер,
Бербесе дагы жан ага,
Ата журтка кайталы.
Акылдуу элең өзүңүз,
Паашага айтып көрсөңүз.
Мансур, Калык эришип,
Хан сарайга келишти.
Дидарлашып сүйлөштү,
Амандыкты тилешти.
Ошондо Калык сөз айтты:
“Айланайын хан ата,
Уруксат этиң”, - деп айтты,
“Элиңе келдик ээрчишип,
Бакыт таптык силерден,
Ата-эне калган алыста,
Жаш өтүп алар карыды.
Жол карап бизди ыйлады.
Уруксат этсең хан ата,
Ата журтка баралы,

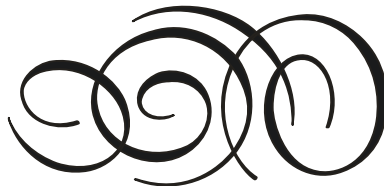
Карыган чакта аларды,
Алпештеп карап багалы.
Ыраазыбыз өзүндөн,
Ак ниеттүү элинден”
Деп Калык шер айтканда,
Пааша деди мындайча:
“Туура айтасың карагым,
Оюңарга кошулам,
Ата-эне кымбат баарынан.
Кызым шондо жоголуп,
Канчалык мен да кайгырдым,
Силерди кудай жеткирди,
Кетем десең тоспоймун,
Силерди дайым колдоймун.
Ыргыткан таш кыз бала,
Кызымды алып калбаймын.
Гүлбуракты алгыла,
Кошуп берем дүр-дүйнө.
Элинде тойду кылгыла,
Өмүргө мейман адамзат.
Кор кылбай жанды баккыла”
Деп ошентип пааша,
Вазирлерин чакырды,
“Даярдык көр деп сапарга,
Гүлбурактын жанына,
Кырк жигит, кырк кыз кошкула.
Кырк төөгө дүр-дүйнө
Каалагандай арткыла,
Бардыгына ат бергин,
Аялдабай бат бергин,
Алтындан себин жүктүткүн,
Жеткиче бирге күзөткүн.
Казынаны ачкыла,
Мансур менен Калыкка,
Алтындан тонду жапкыла,
Кемчилдиги болбосун,
Баарысы жолго шай болсун!”
Деп ошентип пааша,

Буйрукту берди баарына.
Шаардын эли бүт келди,
Кырк күнү болуп даярдык,
Кайыр-мазир айтышып,
Кербен тартып, кыр ашып,
Жөнөп калды Калыктар,
Керней-сурнай тартылып,
Адыр ашып, тоо ашып,
Дабаан ашып, жол басып,
Агыны катуу суу кечип,
Өзөнгө өргүп үй тигип,
Күн артынан күн өтүп,
Жакындап келет ата журт.
Кербенде балдар сүйүнүп,
Чоң дабанга чыкканда,
Көйкөлгөн көлү көрүнүп,
Көңүлдөр канча бөлүнүп,
Ак мөңгүлүү Ала-Тоо,
Тосуп алды сүйүнүп.
Жакындап көлгө жеткенде,
Кербендин алдын токтотуп,
Түгөлдөшүп жоктотуп,
Көл суусунан чайынып,
Жүрөктөрү дүкүлдөп,
Мансур, Калык кубанып.
Ошондо Калык бурулуп,
“Бутумдан кармап турчу,-деп
Көлгө жүзүм чайыын,
Бир аз карап турчу”,-деп,
Чайылып Калык кайрылып,

Мансурга айтты мындай кеп:
“Айланайын Мансурум,
Көлүңө жетип келдик биз
Эсиндеби шул жерде,
Тор жайып балык тутканың.
Максатыма жеттим мен,
Бактылуу иним жашагын.

Ушул жерде сен туткан,
Таанысаң алтын балыкмын.
Тааныбасаң Мансурум,
Кыйышпас агаң Калыкмын”
Деп ошентип эр Калык
Балыкка кетти айланып.
Көл чайпалып толкуду,
Көргөнчө укмуш иш болду,
Алтын балык жарк этип,
Сүзүп кетти тереңге.
Кырк жигит, кырк кыз таң болду,
Бирге келген эр Калык,
Балык болуп кубулду.
Кербен жылды ордуна,
Көйкөлгөн көлдөн толкундан.
Бактылуу жаша Мансур деп,
Балыктын үнү угулду. . .

Ошентип Мансур кербен тартып ата-энесине келет. Бактысына жараша ата-энеси аман экен. Төөлөрдү чөктүрүп, алтымыш үйдү тиктирип, элин бүт чакыртып той берди. Апасы ченден сүйүнүп, жерден тилегени көктөн түшүп, ыраазы болуп, келинин жумшап байбиче болуп жатып калды. Атасы уулунан кечирим сурап, сөзүн кайтып алды. Мансур Гүлбурак экөө балалуу-чакалуу болушуп, эл ичинде бактылуу, ырыскылуу болуп жашап калышты. . .

“ЭР ТӨШТҮК”

Бар экен, жок экен, ач экен, ток экен илгери-илгери бир замандарда малы, дүйнөсү көп, бирок бирөөгө кайрымы жок сараң бай жашаптыр. Анын сегиз уулу болуп, алар эс тарткандан тоома-тоо малкайтарып, атасынын сараңдыгынан алигиче үйлөнүшө элек экен. Байдын аялынын боюнда дагы бала бүтүп, бай аялынын ичиндеги баланы күндө курсагынын тышынан сылап эркелетет экен. Бир күнү бай аялы менен үйдө олтурушса, жайлоодон бээлери түшүп келиптир.

Бай аялына “бээлердин алдын тосуп, жогору кайрып кой, балдар айдап кетишер”, - дейт. Аялы бээлердин алдын тосуп, балдарынын алдына салып берип келиптир. Анан бай зайыбынын курсагындагы баласын эркелетмекчи болуп ичин сыласа, бала жок имиш. Бай: “Ай бала кана?” - десе аялы: “Токточу, бая катта арыктан аттаганымда белим “чым” дей түштү эле, бала түшүп калган окшойт”, - деп арыкка жакка кетиптир. Арыкка барса баласы арыктын ичинде кум чачып ойноп отурат имиш. Анан баласын көтөрүп үйгө келиптир. Бай баланы сүйүнүп колуна алса, бели мекчейе, көзү чекчейе түшүптүр. “Ой атаң көрү, кемпир, бул балаң алп болот окшойбу, төшүндө түгү бар экен, атын Эр Төштүк коемун”, - дейт. Анан Эр Төштүк эки-үч күндө эки-үч жашар баладай болуп, тез зороюп, өзүнөн чоң балдар менен ашык ойноп, кармаганын капшыра кармап, жинине тийгендерди четинен сабап, тентектиги ашыныптыр. Урайын десе эч кимдин күчү жетпейт, ата-энесине келип арыздана башташыптыр. Кийин Төштүктү ата-энеси көчөгө чыгарбай коюшуптур. Ошондо күндөн-күнгө алп болуп чоңоюп бараткан Төштүк ата-энесине: “Балаңар мен элеби, же дагы балдарыңар барбы?” - деп сураптыр. Ата-энеси: - “Айланайын, сенден башка дагы сегиз уул бар”, - дептир. Анда Төштүк: “Алар каякта, эмне иш кылышат?” - десе энеси:

- Агаларың жайлоодо мал карайт, жылкы багат, - дептир.

- Анда мен аларга барам, - деп жөнөп калыптыр.

- Жайлоого барганга сен жаштык кыласың, - дешсе болбой, баш бербей жайлоого жөнөптүр. Жайлоого келсе, сегиз агасы жерге чатыр куруп, орто жерге очок оюп, жылкыны союп коюп, сегиз жерде алды-алдыга шишкебеп кылып жешип отурушуптур.

Агалары муну тааныбай, бул кандай бала дешип, жандарына жолотпоптур. Куусалар да кетпеген бул баланы жакшылап карашып, чогулушуп масилаат курушуп, “бул бала өзүбүздүн үкабиз болуп жүрбөсүн, апам мурда көргөндө бойкат эле”, - дешип чакырышып сурашса, чын эле кенжелери болуп чыгат. Анын алп кооматы агаларын кубандырат, өзүлөрүнө кошуп алышып, тогуз уул болуп топтолушуп, бир-бири менен күч сынашып жатып калышат. Күрөшкөндө эч бири инилери Төштүктү жыга албай, сегизи биригип асылышса да алдары жетпей коюшат. Алар минтип жайлоодо жүрө турушсун, эл ичиндеги сөзгө келели. “Төштүк деген бала туулуптур, ал жүда алп экен”, - деген сөз эл аралап, бир баласы жок эпсиз бай киши бар экен, ал Төштүктү көрүш үчүн чоң той кылыптыр. Байга Төштүктү көксөтүш үчүн атасы сегиз уулун кошо алып жөнөсө, жолдо оюлгурдун он келини чыга калып “байдын калмактары тойго кетип атаг” дешип, айың сөз айтыптыр. Ошондой десе да атасы кемпири, сегиз уулу менен кете беришиптир. “Мен артыңдан жетип барам, таарат ушатып алайын”, - деп Төштүк үйгө кайтып кетиптир. Ата-энеси, сегиз агасы тойго барса, той ээси, тойдогулар “Төштүк кана?” дешиптир. “Азыр келет”, - деп отурушуптур, бирок Төштүк келбептир. Той кылган бай кыжыл болуп, ата-энеси, агалары үйгө барса, Төштүк үйдө отурат экен. Ошондо энеси капа болуп:

“Тамашаң, ойнун мол болду ай, балам,

Оюнуң, күлкүң той болду ай, балам,

Сага атап той кылса балам,

Көрөм деп жакшы ой кылса, балам,

Барбаганың эмиңең, ай балам,

Артыңдан жете барам деп балам,

Алдаганың эмиңең, ай балам.

Анда Төштүк: “Тамашам, оюн мол болсо эне,

Оюнуң, күнүм той болсо энем,

Оюлгурдуң он келини чыкпаспы эне,

Байдын бойдоктору дебеспи эне,

Осолум он пул болбоспу эне,

Ошон үчүн барбадым, эне,”-дептир, Эртеси той

кылган бай дагы чакырыптыр. Сараң бай тогуз уулун алып дагы кетип жатса, кырылгырдын кырк кызы жолдон чыгып: “Байдын

аңгилари кетип атат”, дептир. Эр Төштүк дагы баягы сөзүн айтып, атайлап кийин калып, үйгө келе бериптир. Тойканага сегиз уулун ээрчитип барган байды “Мен Төштүк үчүн той кылгам”,- деп үйгө киргизбей коюптур. Ата-энеси осол болуп кайтып үйгө келишсе, Төштүк үйдө отурган болот. Алар капа болушуп сөз айтышса, Төштүк:

“Жолдон кырылгырдын кырк кызы чыкпаспы,
Байдын аңгилери кетип атат дебеспи,
Уялдым тойго барыштан,
Элдин бетин караштан”,-дептир

Төштүк мындай дегенден кийин жарты кепич, сараң атасы балдарына: “Силер барып малды карагыла. Мен силерге катын издейин”,-деп балдарын малга жөнөтүп, өзү келин издеп, издегенде да тогуз уулуна тогуз бир тууган кыз издеп жөнөптүр. Көп жер кыдырып, тогуз кыздуу үй издептир. Мындай үй-бүлө табылбай, бир күн кеч киргенде жарты алачык үйгө жолугуп, ага кирип барса, эри жок тул катындын үйү экен.

Баягы катын конуп кеткенге макул болуп, мейманды сыйлаш үчүн курут эзип даярдык көрүптүр. Бай туруп, чийдин башын караса бир кулак сырга илинип туруптур. Аны көрүп бирөөнө табылды деп ыйлап, анан күлүптүр. Муну көргөн баягы катын байга карап: “Күлгөндү сура кеби бар, ыйлаганды сура дарты бар”,-деген, “сиз эмнеге ыйладыңыз, эмнеге күлдүңүз?” - дептир. Анда бай: “мен келин издеп чыктым эле. Менин тогуз уулум бар, бир сырганы көрүп бирөөнө табылды,-деп күлдүм, сегизине кайдан табам деп ыйладым”,-десе баягы катын: “мен сизге тогуз кыздуу байды айтып берем, саар туруп ошол байга жол аласыз, жүдө алыс жерге барасыз, жолдо Ойхолу деген жер келет, он бөрүсү тең келет, андан өтсөң алыстан бозоргон дөң көрүнөт андан ары эки горум төш көрүнөт”,-дептир. “Ошол бозоргон горум төш тоо болуп өзгөрөт, андан нары өтсөң Кадыр ата тал көрүнөт, тал экен деп барсаң, көчпөс байдын көк желеги, байланган тайлары көрүнөт. Андан өтүп барсаң маала келет. Мааладагы үйлөрдүн ичинен бир үйдүн түндүгү эгиз көрүнөт. Барсаң шол көчпөс байдын үйү болот. Анын 9 кызы бар, шого кудаалашасың”,-дептир. Эртеси тогуз уулдун атасы жарты кепич сараң бай жолго түшүп, узак жол басыптыр. Баягы аял айткан Ойхойлу деген жерге жетиптир. Ал жерден көк жал он бөрү

жеймин деп тосуп чыгыптыр. Байдын аты жакшы экен, алдыдан келген бөрүнү тиштептир, артынан келген тээптир, он бөрүнү сулатып, андан өтүп кетиптир. Андан ары Хыйхыйлы деген жерге жетсе кырк бөрү ороп калыптыр, атынын жакшылыгынан бул жерден да өтүптүр. Нарыдан бозоруп шыкалган таш көрүнүптүр, жакыныраак барса, чөгүп жаткан эсепсиз көчпөс байдын төөлөрү экен. Андан нары өтсө, кыдырата тал көрүнөт, тал экен деп барса Көчпөс байдын көк желеги, эсепсиз жайлары экен. Анан алдынан маала аралап барса, бир үйдүн түндүгү өтө бийик имиш. Шол үйгө барып салам берип, аттан түшүптүр. Байды бир жигит тосуп алыптыр, бул жигит ушул үйдүн ээсинин уулу экен. Бай үйдүн төрүнөн орун алып, ал-жай сурап, бата кылып отуруп калыптыр. үй ээсинин зайыбы мейманга курут эзип, сый көрсөткөнгө даярдык кылыптыр. Бай төрдө отуруп, чийдин башын караса, сегиз сырга илинип турат имиш. Бай сегиз балам келин табылды, тогузунчусуна эмне кылам деп ыйлап жибериптир. Курут эзип отурган байдын аялы: “Күлгөндү сура кеби бар, ыйлаганды сура дарты бар”,-деген “эмнеге ыйлайсыз?”-дептир. Анда бай: “Менин тогуз уулум бар, тогузуна аял издеп чыккам, чийдин башын карасам, сегиз сырга турат, сегизине таптым деп күлүп жибердим, анан тогузунчусуна кайдан табам деп ыйлап турам”-дептир. Анда үй ээси аял: “Ыйлабай эле коюң. Кенжеке кызыбыздын сыргасы кулагында кетиптир”,-дейт. “Анан байыңыз каякта?”-деп жарты кепич бай сураса, үй ээси аял: «үч күн болду тогуз кызыбызга тогуз уулдуу байды издеп кетти”,-дептир. Ошондо баягы үйдүн баласы: “Атыны берип турсун, мен атамды таап келейин”,-дейт. Бай макул болуп, атын берет, баягы бала үч күнгө калбай атасын таап келет. Тогуз уулдуу, тогуз кыздуу эки бай таанышып, куда болушту сүйлөшөт. Экөө тең макул болушуп, бир пикирге келгенде, бай баласы энесине минтип айтат:

“Кечээки келген коноктун, эне,
Качса жеткирбес аты бар экен, эне,
Кууса куткарбас аты бар экен, эне,
Ак жибек жалы жайылды, эне,
Атамды издеп чыкканда, эне,
Асманда учуп жол салды, эне,

Жолумду тоскон душмандар, эне,
Жете албай жерде дак калды, эне,
Аргымак атты көп миндим, эне,
Тулпарда мындай көрбөдүм, эне,
Көңүлүм түштү шул атка, эне,
Калыңга атты сурап бер, эне,
Атама акыл салып кел, эне,
Аргымак атты бербесе, эне,
Тогуз кыз бербей жолго сал, эне,
Найза салса тешпеген, эне,
Кылычтан чапса өтпөгөн, эне,
Ак каңкы тону бар экен, эне,
Аны да кошо тилеп бер, эне,
Ак каңкы тонду бербесе, эне,
Аныктап айтып жолго сал, эне” - десе
Энеси: “үйгө келген меймандын, балам,
Ингенин кантип сураймын, балам,
Чынында тулпар экен, балам,
Жанга бергис мал экен, балам,
Тулпары жандан өзгөчө балам,
Бул мейман артык бай экен, балам,
Атаңа аста айтайын балам
Куда болуп бекишип, балам,
Кудайдан тилеп элдешип, балам,
Калыңга кара бычылар, балам,
Калыңга кара бычканда балам,
Артыкча ак жол күлүктү, балам,
Ошондо кошо сурасын, балам,
Ыңгайы келер сөздүн бир, балам,
Ыңгайсыз сөздүн көөнү кир, балам”,

- дептир да күйөөсү көчпөс байга баласынын сөзүн аста айтыптыр. Анан Көчпөс бай кудасына: “Мейли, мен тогуз кызымды берейин, кудай кошкон куда бололук, бир кызымдын калыңына минип келген ак жал атыңызды бериңиз, калганын өзүңүз билип берерсиз”, - дейт экен. Тогуз уулдун атасы жарты кепич сараң бай: “Бул менин ак саргыл, ак жол аргымагымдын баасы миң жылкы. Муну сурасаң, тогуз кызыңдын калыңына жалгыз өзү татыйт”, - деп, акырында ак жал күлүктү тогуз

кыздын калыңына өткөрүптүр. Анан Көчпөс бай буга башка ат токуп берип: “Эми балдарынды апкелип, нике кыйдырып, той кылып, келиндериңизди алып кетиңиз”, - дептир. Тогуз уулуна тогуз келин таап көңүлү жайланып, калыңы жалгыз ат, болду деп өзгөчө кубанып жарты кепич сараң бай үйүнө келип, элин жыйып, той бериптир. Анан балдарын жыйып нике кыйдыруу тоюна кудасынын үйүнө жөнөптүр.

Жөнөсө Төштүк: “Мен барбаймын, агаларымды алып барып нике кыйдырып келе бергиле”, - дейт. Анда атасы: “Эмне сен мен алып берген катыңды албайсыңбы?” - деп урушуптур. Урушса Төштүк: “Мен эгөөмдү беремин, эгөөмө нике кыйып келе бериңиздер” - дейт. Ошентип, жарты кепич сараң бай сегиз уулу менен барып той кылдырып, нике кыйдырып, эң кенжеси Төштүктүн эгөөсүнө нике байлап, келиндерин көчүрүп алып жөнөптүр. Көчпөс бай кыздарынын себине кошуп, мал, дүйнө берип күзөтүптүр. Айрыкча кенже кызы Эр Төштүктүн аялына төөдөн тайлак, бээден тай, көп мал бериптир. Жарты кепич сараң бай келиндерин көчүрүп жөнөптүр. Жол басышып, жол басса да мол басып, келе жатышып, бир жерге келгенде жарты кепич бай көчтүн алдын токтотуп, ушул жерге өргүп, түнөйлү дейт.

Ошондо эң кенже келини Кенжеке:

“Уламадан уккан сөз, ата,
Жол боюнда сызатка, ата,
Киши конбос дечү эле, ата,
Бул жер сызат жер экен, ата,
Бул сызатка конбойлу, ата,
Жолубузду ондойлу, ата,
Бирер шойком болбосун, ата,
Сапарда соонун жер келер, ата,
Керилген жакшы төр келер, ата,
Ошол жерге конойлу ата”

-деп айтат экен. Бай көчтүн алдын кое берип, Кенжеке келиндин тилин алып жол улантат. Бара-бара бир катта арыктын боюна келип, көчтүн алдын тосуп: “Ушул жерге конобуз”,-дейт. Бул жерде да Кенжеке: “Буер да сызат экен, башка жерге конолу”, - дейт. Ошондо бай ачуусу келип:

“Жетпей туруп үйүмө, долу,
Акыл айтып башкарган, долу,
Кирбей туруп үйүмө, долу,
Келиндин кызмат аткарбай, долу,
Каяша сөздү баштаган, долу,
Кантип келин болосуң, долу,
Эркетай өскөн, адепсиз, долу,
Атаңдын үйү калды эми, долу,
Айткан сөзгө кулак сал, долу,
Эми мен сенин атаңмын, долу,
Каалагандай башкарам, долу,
Тилиңди тыйып шүк болгун, долу,
Адебиң сактап тынч болгун, долу”,

-деп, жүктү түшүртүрүп, арык боюна үйлөрдү тиктирип, өргүү алыптыр. Түнү түнөп, эртеси саар менен бай даарат алганы арыктын боюна келип турса, арыкта бир казандай өпкө агып келе жатат имиш. Эңилип туруп баягы өпкөнү алып иттерин чакырып аларга карай ыргытып жатканда өпкө желмогузга айланып, байды кекиртектен бууп калыптыр. Желмогуз байды өлөрчө бууп жатып мындай дейт:

“Кармадым сенин малыңды какбаш,
Алайын сенин жаныңды какбаш,
Жарты кепич сараң бай какбаш,
Өлтүрүп сени тынайын какбаш,
Өткөндөн өчүм көп эле какбаш,
Өчүмдү эми алайын какбаш”, - деп каарданып ого бетер кыса баштаганда бай:

“О садагаң кетейин шумайым,
Чыгып барат бул жаным,
Колунду бир аз бошотчу,
Айтканыңды кылайын.
Өрүш бир толгон жылкым бар, акой
Аны да сизге берейин, акой,
Чымынча жаным тилсеймин, акой,
Короом бир толгон коюм ба, акой,
Аны да сизге берейин, акой,
Дүнүйө, малым дагы бар, акой,
Алтын, күмүш арбын бар, акой,

Баарын сизге берейин акой,
Чымынча жаным тилейин акой» - десе,
Желмогуз: Кекиртектен кармадым, какбаш,
Жаныңды азыр аламын, какбаш,
Өлтүрсөм сени мен азыр какбаш,
Дүнүйө, мүлкүң баарысы, какбаш,
Меники эмей кимдики, какбаш,
Жан ширин болсо өзүңө, какбаш,
Айткан сөзүм сага эп болсо, какбаш,
Кенжеке балаң бар экен, какбаш,
Турпаты анын алп экен, какбаш,
Малыңды алып нетемин, какбаш,
Ошо балаңды мага бересиң, какбаш», - десе
Бай: “Кенжекем Төштүк үйдө эле, акой,
Көгөрүп тойго келбеген, акой,
Азыр жок аны кантемин, акой,
Көнбөгөн көк уулумду, акой,
Кантип мында апкелем, акой?” - десе,
Желмогуз: “Артыкча тууган алп Төштүк, какбаш,
Касеттүү жан эле, какбаш,
Койнунда турат эгөөсү, какбаш,
Мен мунун баарын билемин, какбаш,
Билген үчүн келгенмин какбаш,
Эгөөнү мага бересиң, какбаш,
Ошондо кое беремин какбаш,
Көчүндү жетесиң какбаш,
Эгөө журтта калды деп, какбаш,
Балаңа кабар бересиң, какбаш,
Балаңдын жаны эгөөдө, какбаш,
Өзү келет эгөөгө какбаш,
Ошондо тутуп аламын какбаш», - дейт.

Бай койнундагы эгөөнү желмогузга берип, андан кутулат да, көчтү көчүрүп жөнөйт. үйгө жетип, балдардын катындары менен бөлүп, жайлаштырып жатып калат. Ошондо Төштүк атасынан эгөөнү сурайт, сураса, “жолдо өргүү кылып кондук эле, эгөө койнумдан түшүп ошол жерде калыптыр балам, кашайып эстен чыгыптыр балам, өзүң барып алып кел балам”, - дейт. Төштүктүн зайыбы Кенжеке эгөөнүн жөн эле калып кетпегенин,

анын желмогуздун колунда калганын туюп, жакшы ат менен бар, эгөөң желмогузда деп эскертет. Эр Төштүк жайлоого эки барып ат тандап келсе да “Бул жапаага жарабайт”, - деп зайыбы Кенжеке жактырбайт.

Ошондо Кенжекенин айтып турган жери:

“Сапарыңыз катаал, төрөм,
Барар жолуң татаал, төрөм,
Жин-перилер мекендеп, төрөм,
Барганда башың айлантып, төрөм,
Балээни башка үйбөсүн, төрөм,
Жер жарылып дүңгүрөп, төрөм,
Бир алаамат болобу деп, төрөм,
Жүрөгүм жаман опколжуйт, төрөм,
Жайлоодон келген аттарың, төрөм,
Кара байыр казан ат, төрөм,
Алаамат жерге жарабайт, төрөм,
Желмогузду көргөндө, төрөм,
Басалбай мууну калтырайт, төрөм,
Атакем берген Чалкуйрук, төрөм,
Жашымда өзүм бакканмын, төрөм,
Ай төбөгө келгенде, төрөм,
Алтындан тумар такканмын, төрөм,
Айгай келсе шашпаган, төрөм,
Жин-шайтан көрүп качпаган, төрөм,
Касиеттүү мал эле, төрөм,
Бир жараса шу жарайт, төрөм,
Күн төбөгө келгенде, төрөм,
Күмүштөн тумар такканмын, төрөм,
Күн тийгизбей бакканмын, төрөм,
Энекем берген Чалкуйрук, төрөм,

Бир жараса шу жарайт, төрөм», - деп ошентип Чалкуйрукту токушуп, басмайылын бекем тартып, жол азыгын арбын алып Эр Төштүк эгөөсүн алып келгени жолго чыгат. Эр Төштүк жөнөгөндө зайыбы Кенжеке белине жаңы кыл чылбыр байлап, “шул түйүн болбогон жери түйүн болгондо келесин” - деп кош айтышыптыр. Эр Төштүк жол жүрүп, жол жүрсө да мол жүрүп, баягы көч конгон журтка келиптир. Келсе бир кемпир отурат имиш. “Амансызбы, энеке”, - дептир Төштүк. Аманчылык, кел,

балам, аттан түш, курут эзип берем, эс ал”-дептир. Ошондо Чалкуйрукка тил бүтүп, “Менин үстүмдөн түшө көрбө, колунда эгөө көрүнсө, жула кач, мен шамалдай сызайын”, - дейт. Ошондо Эр Төштүк: “Энеке мен аттан түшсөм мине албай калам. Оң жагыңыздагы эмне?”-десе, желмогуз оң жагын карай салат. Оңтоюн келиптир Төштүк желмогуздун койнундагы эгөөнү жула качат. Чалкуйрук айтканындай шамалдай сызып жөнөйт. Ошол учурда желмогуз каарданып, алаамат болуп, айгай салып, жер дүңгүрөп жарылып, Эр Төштүк Чалкуйрук менен жердин астына түшүп кетет.

Алар аман-эсен бир жерге түшүп, кайра чыгар жол жок, караса көзгө илинбей, бу жердин астынан кайсы экени билинбей, аң-таң болуп бара беришет. Как эткен карга, кук эткен кузгун жок, шыбырт эткен жан жок, ээн талаа эрме чөлдө келе жатышса терең ордон бир үн чыгат имиш. Тындашса, адамча “мени куткаргыла, жан соога”,-деп жатат экен. Эр Төштүк эңилип караса, эти жок эле бир сөөк сүйлөп атыптыр. Ага боору ооруп, белиндеги чылбырын таштап, тартып алыптыр. Аны ордон чыгарып көп күн багыптыр. Баягы сөөк болуп куруп калган алп экен, атын Темиркул деп тааныштырыптыр. Ал күндөн-күнгө чоңоюп, күчкө келе баштаптыр. Күчкө кирип Төштүккө зордук кылып, таап кел, курсагым ачты деп буйрук бере байтайт. Акырында Төштүк аны таштап кетмекчи болгондо, Төштүккө асылып, аны менен алышып кетет. Жети күн, жети түн алышат. Эр Төштүк аны жыкса да, сулатып таштаса да, кылычы менен чаап таштаса да дагы туруп келип Төштүктү алсырата берет. Акырында ал Төштүктү жеңип, өзүнө кызмат кылдырта баштайт. Күндөрдөн күн, жылдардан жыл өтүп, акыры Төштүк Темиркул алпка жалынат: “мени кое бер, мен кетейин, сага жакшылык кылдым элего”, - дейт. Темиркул алп: “Болуптур, үч күнчүлүк жерде бир көл бар. Ошол көлдүн түбүндө кырк кулактуу казанды ээлеп жаткан эки дөө бар, ошол көлдүн түбүндөгү кырк кулактуу казанды апкелип берсең, анан кетесиң”,-дейт Эр Төштүк жолго чыгат. Жолдо баратып Чалкуйрукка дагы тил бүтүп: “Сен түшпө көлгө, мен түшөйүн, мени арканымдан бекем кармап тур”,-дейт да, түшүп баратып: “Кара кочкул кан чыкса сүйүнө бер, кызыл кочкул кан чыкса, мени сүлүктөр жеген болот”,-дейт. Анан Чалкуйрук көл түбүнө түшүп кетет. Чалкуйрук көл ичиндеги

сүлүктөрдү өлтүрүп, көл үстүнө кара кочкул кан чыгып турат. Төштүк сүйүнүп, арканды бекейм кармайт. Чалкуйрук көл түбүнө түшүп барса, эки дөө отурат экен. Ортодо кырк кулактуу казан турат имиш. Чалкуйрук: “казанга келдим, бергиле”,-дейт. Анда дөөлөр: “Бул дүйнөдө эмне жакшы?-ушуга туура жооп берсең, башыңды кесебиз”, - дешет. Мындан мурун казанга түшкөндөр “Дүйнөдө баарынан аш-гөш жакшы”,-деп баштары кесилген экен. Чалкуйрук: “бул дүйнөдө эмнени сүйсө, ошол жакшы”,-деп жооп бериптир. Дөөлөр: “Сен биздин оюбуздагыны айттың, казанды ал”, - дешет. Эр Төштүк кырк кулактуу казанды кошуп Чалкуйрукту тартып чыгарса, бир кулагын сүлүктөр жеп коюптур, ана-мына дегиче, ачып көздү жумганча аркандан катуу тартып атын чыгарып, жүгөнүдөн жаласа, атынын кулагы кайра калыбына келиптир. Ошентип Эр Төштүк кырк кулактуу казанды Чалкуйруктун жардамы менен Темиркул алпка алып келет. Казанды алып келгенден кийин да Темиркул алп Төштүккө жооп бербей, кайра кызматына жумшай баштайт күндөрдүн биринде Төштүк жолдо келатса, бир боз инген төө тайлагын тууй албай кыйналып жатыптыр. Төштүк анын тайлагын тартып, туушуна жардам бериптир. Боз инген төө Төштүккө ыраазы болуп: “Темиркул алп өлмөйүнчө сен жер бетине кете албайсың. Жер астында ага тең келе турган күч жок. Сен аны ордон чыгарып өзүңө-өзүң иш арттырдың. Анын тажаалдыгынан жер астындагы алтымыш дөө зорго байлап, орго салып койгон эле. Эми сага айтаарым, анын жаны жети кучкачта. Ошол жети кучкачтын башы үзүлмөйүнчө Темиркул алп өлбөйт. Алты күндүк жол бассаң, тоо көрүнөт. Ошол тоонун тескей боорунда бир булак бар. Пайлап отурсаң чак түштө булакка жети аркар келет. Алардын ичинде ала аркар бар. Ошону атып, ичин жарып карасаң темир кутуча бар. Жети кучкач ошонун ичинде”,-дейт. Бул сөздү уккан Төштүк Чалкуйрук менен чуратып, артынан чаңын буратып, алты күн тынбай жол жүрүп тоого келет. Тоодогу булакты таап, акмалап пайлап отурса чак түштө жети аркар келет. Алардын арасындагы ала аркарды атып сулатып, ичин жарып, кутучаны алат. Кутуну алып, алты кучкачтын башын жулуп таштап, бирөөнү кутучага салып, Темиркулга келет. Келсе Темиркул алп алы кетип, чабалактап жаткан болот. Ошондо Эр Төштүк: “Мен эми кетейин, мени кое бер, эгөөмдү

бер”,-дейт, десе Темиркул тура калып: “Сени эч жакка кетирбейм түбөлүккө менин кызматкерим болуп кала бересиң”,-деп каарданып Төштүккө кол салат. Темиркул алпты Эр Төштүк жыгып, жеңейин дегенде баягы кутудагы калган кучкач чыгып Төштүктү тиштеп шайын оодарат. Ошондо Чалкуйрук жетип келип Кучкачты тээп өлтүрөт. Темиркул суналып жатып калат. Төштүк анын башын кесип, биротоло өлтүрүп, жолго түшөт. Жол жүрүп, жол жүрсө да мол жүрүп, Чалкуйрукка канат бүтүп, нечен-нечен тоолорду, зоолорду ашып анан бир тегиздикте арып, азышып келе жатышса, чачы агарган, белидеги кыл чылбыры кырк жеринен түйүлгөн, чарыгынын таманы түшүп, кончу калган, абдан жүдөгөн кемпир жолугуптур. Анын ал-абалын, жөн-жайын сураса, өзүнүн жер үстүндөгү аялы Кенжеке экен. Аны менен үйүнө келип, кайрадан нике кыйдырып, кемпиринин чарыгын жамап отурса, баягы кемпири он төрт жашар, өзү он беш жашар болуп жашарып, жыргап, куунап жашап калышкан экен.

МАМАЙДЫН АТЫ

Кудаларымдын бири ата-энесине аш берип, конокто отурабыз. Эртең аштын узаары, адатынча бул ашта да байге болмокчу. Конодо отургандын бири Токтор абанын тору аты да байгеге кошулат экен. Ошондон уламбы конолошторубуздун сөзүнүн кызыгы күлүк жөнүндө кетти.

- Токтор аке, менин билишимче жашыңыздан эле ат кармап, улак чаап келесиз, минген аттарыңыздын ичинен кимиси өткүр эле? - деп калды Музапар деген жигит.

- Э үка, далай жакшы ат миндим, баары эле жакшы эле. Жакшы карап, табына келтирсең жүгүрбөгөн ат болбойт, бирок Мамайдын атындай күлүктөр чанда чыгат. Андайлардын түбү, теги, заты башка болот.

- Мамайдын аты дегениңиз кандай ат эле?

- Мамайды силер эмес мен да көргөн эмесмин, бирок мендеги аныктык Мамай деген саяпкер кишинин күлүгүн байгелерде чаап жүргөн Беккулду өз оозунан укканым. Мамайдын аты жөнүндөгү таарипи сөз кечээ жакынга чейин эле

айтылып келди. Мен анда 35-36 жашта болсом керек эле ошондо Беккул аба сексенден ашкан киши болчу. Бала кезде кыйыр туугандарынан жана чыйрак болгонунан уламбы, Мамайдын күлүгүн такай байгеде чаап жүргөн экен. Анын айткандарынан эсте калганын айтып берейин.

Бир жолу чоң аш болуп, байге коюлат. Байгеге казак кыргыз, өзбек, буягы тажиктерден бери келип, 200дөй күлүк чабылат эртең байге башталат деген күнү аттар тизмеден өтүп, белгиленип жатканда казактар Мамайдын атын көрүшүп: “Бул ат биздин аттардан күлүк, эртең биринчиликти ушул ат, алат гой” - дешип сүйлөшөт. Муну угуп калган биздикилер казактар коно болгон үйгө бир зирек жигитти осолураак кийиндиришип кызматка коюп коюшат. Баягы жигит мурду куюлуп, шөлбүрөгөн түрү менен кирип-чыгып, чай-пай ташып жүрүп казактардын сөзүн тыңшайт. Казактар бул шөлбүрөгөн жигитти анча этибарга албай, эркин сүйлөшүп отурушат. “Баягы ат бешен күлүк, биздин аттарды артка тастайды”, - деп бири айтса дагы бири бирок эртең биринчи болуп келе алмайды, себеби бир жак бутундагы такасы кыйшак кагылыптыр” - дептир. Баягы бала бул сөздү тез биздикилерге жеткириптир. Түнү менен атын кыйшык кагылган такасын түзөп, мыктылап оңдоп коюшуптур. Эртеси Мамайдын аты 200 күлүктү караандатпай биринчи болуп келет. Ошондо казактар ооздорунан жаңылып калышканын сезишип: “Биз атты го туура сындаган экенбиз, бирок кечки мурду куюлганды сындай алган эмес экенбиз” - дешип өкүнүшкөн экен.

Бир жолу дагы бир ашта Күлдүнүн талаасынан Айдаркенге чейинки аралыкка байге коюлат. “Оомийн” деп батаа тартылып, аттар бир чакырымдай жүгүрүп келе жаткан кезде бурумдан бир кара дунгул, чаар ат минген ырайы суук киши Мамайдын атын жылоолоп, аттар узап кеткенче кое берберди дейт. Ошондо ат үстүндөгү Беккул буркурап ыйлап турганда көк эшекчен бир киши келип калып: “Эй ноомарт, атта эмне ыйлап кое бер атты!” деп кыйкырат. Баягы дунгул аксакалды көрүп, атты кое берет экен. Ошол мезгилде аттардын алды ашууга жетип калган болот. Көкүрөгүндө бар кашкөй күлүк тосмодон бошогондон кийин аркырап шамалдай учту дейт. Жол катар нечен аттарды артка таштап, алдыңкы ат ашууда аша берерде

кууп өттү, байгеге биринчи болуп жетип келди. Жаныбар марага жеткенден кийин куду адамдай, өзүн-өзү сыймыктангандай, ай кулагы тик болуп кишинеп жиберди, - деген эле, деп Токтор аба сөзүн аяктады.

- Караң, ат жаныбар адамдан да намыстуу, акылдуу болот экен да, - дешип отургандар күбүрөшүп калышты.

- Ооба, адамдын да туйгуну, баатыры бар сыяктуу аттын да туйгуну баатыры болот, балдар, Мамайдын аты бекерге эл оозунда таарипи болуп, даңкталган эмес да.

Аңгыча шорпо тартылып эт кирди. Ар бирибиз “ат эрдин канаты”, - деп бабаларыбыз бекеринен айтпаган да, деген ойду ичибизден айткандай болуп, даамга кирдик.

ДУЛДУЛ

Элетте күзгү жыйым-терим аяктаары менен биринин артынан бири уланып аш-той башталат. Чанда бир тамашасыз болбосо, көпчүлүгү улак тартыш же күрөш, айрыкча аш берүү маарекесинде байге сөзсүз болот. Элет элинин салтында колунда барбы же жокпу иш кылып адам болуп, үй-бүлө турмуш-тиричилик күтүп, той же аш кылып, элге эки нан бере албай калуу барып турган уят иш. Ошондуктан ар бир үй-бүлө дыйканчылык кылабы, чарбачылык кылабы, кол өнөрчүлүгүбү, айтор кандай кесипте түтүн булатпасын, маңдай тер төгүп эмгектенбесин, «балдарыма той кылсам, эшигиме эл келип, элдин назарына илинсем, аш берип, өтүп кеткен ата-энемдин арбагына дуба окутсам» деген ниет-максат менен аракет кылат. Аш-тойлор өзүнүн аземи менен той башчысы, (саркер) дасторкон башчысы, ашпозчу, касабы, бөкөөлү, самоорчусу, жарчысы, сыяктуу белгиленген башчылары, дасторкон салып, колго суу куюп, аш-нан тартып, күтүп, күзөтүп турган бир далай кызматчы-ларынын кыймылы менен келип-кетип жаткан меймандарынын көрүшүүлөрү, дидарлашуулары, ал-абал сурап, бири-бирине куттук күндөр тилешкени өзгөчө шаң берет, көрүп турган көз сүйүнөт.

Улуттун айныгыс күчү, түбөлүктүү руху ушуерден көрүнөт, ата-бабаларыбыз бир келер мейманчылык өмүрдүн

түбөлүктүү мазмунун, наркын, үмүт, арзууларын, жыргалын, рахатын, бузулбас жолго салып кетишкенине ынанбай кое албайсын.

Бүгүн ошондой тойлордун биринде, биздин кыйыр туугандарыбыздын бири Арзыкул абамдыкында отурдук. Тойканадагы зыяпат аяктап калган кезде, эшиктен коно башы жигит кирип: “Кудайберди аке, сиздердин коноңуздар Маткабыл абаныкында, Бегали чоң абалар менен болосуздар” - деди. Эшикке чыкканыбызда, Маткабыл абанын баласы бизди күтүп туруптур. Коно жайга келип, кенен-кесири, жазылышып отурдук. Казанда шорпо кайнап, дасторкон толо дүйүм нан-аш, чай урттап коюп төрдө отургандар чардаана куруп, сөз кызыды. Отургандардын экөө эл көзүнө илинген чабандез, ал эми Бегали аба жаштыгында такымдан улак суурутпаган кыйын улакчы болгон экен. Сөз улак, күлүк ат жөнүндө болуп жатты. “Мен бала кезимде”, - деп Бегали аба сөз баштады, силер айтып жаткан дулдул аттын баласын көргөнмүн. Рыштандын үстүндө катта улак баш байгеге кош өгүз коюлду. үч жүздөй ат, өзбек, кыргыз, түрк чабандаздары чаап жатат, не деген сүлүктөй күлүк аттар топтон суурулуп байгеге таштап жатты. Мадияр, Усман деген өзбек чавандаздары тамашада үстөмдүк кылып, байгелердин көбүн алып турушту. Баш байгеге жакындап калган кезде бир ак боз атчан, кара тумак жигит топту жарып, улакты көтөрүп чыкты да, эч кимди чендетпей марага таштады. Улак оор, жүз килага жакын торпоктон союлган. Аш-паш дебей ак боз ат топко дагы кирди, пай-пай-пай, жаныбардын билгилигин кара, мен деген аттарды омурулоп, чаткаяктап сүрүп, үстүндөгү чабандазына жердеги улакты көтөрүп жалга салгыча тегеренип туруп, чу дегенде аламан топту жарып чыкты, суурулуп чыкканда булуттай сызды го назарымда жаныбар. . . Бу, Маамберди го, ак боз ат таптап жүрөт деди эле, ат экен да, жаныбар” - дешип улакты карап турушкан калпакчан карыялар жүткүнүшүп калышты. “О Маамберди, Маамберди, а ата баласы а азамат!” дешип наркы өйүз, берки өйүздөгү калпакчандар кыйкырышып, кубангандарын билдирип жатышты. Баш байге кош өгүзгө жар чакырылып, чабандаздар дуу коюп, орто түтөп калды, сүрү барбы, касиети барбы, кандай экен жаныбар, ак боз топту аралаганда топ жарыла берди, Маамбердинин эңилгенин көрүп

калдык, бир маалда булуттай болуп ак боз топтон суурулуп чыкты, улагы менен тегизге чыкканда не бир күлүк жетпеди, камчыланса да чендей албады, бир карасаң секин эле арыш таштагандай көрүнөт, артындагы аттарды жети аркан бою артка таштап, Маамберди ээн-эркин марага улакты таштап койду. Карап турган эл дуу деп көтөрүлүп алышты. Маамберди аттан түшүп, үстүгө үртүк жаап, атын жетелеп аламан ичине кирип кетти. Мен анда 11-12 жашар бала болчумун, биро ат, улак байге дегенде уйкум ачылып кетчү. Тогуз жашымдан байгеде ат минип, аш-тойдон калчу эмесмин, Маамберди ака кыйын чабандаз, кыраан саяпкер эле. Атты бир көрүш менен кандай экенин билчү, бирок кыр, пейили тар киши дешчү. Ошон үчүн ал улакта шериктеш болуп чаппай жалгыз өзү чапчу. Ал таптаган аттар байгеден куру болчу эмес.

“Сиз дулдул аттын баласын көргөнмүн дегениңиз баягы ак боз ат беле?”-деп Накыл чабандаз сөзгө аралашты. “А, дарвака, Маамбердинин ошол ак боз аты кийин элге дүңгүрөп, таарипи болуп кетти. Байгеде биринчиликти бербей, улакта баш байгени башкага алдырбай койду. Маамберди ака менен бул аты жөнүндө сүйлөшө албадым, анткени мен андан көп жаш кичүүзү элем, бирок ат жөнүндө аңыз сөз көп айтылганын уктум. Анын дулдулдун баласы экендиги жөнүндө өз көзү менен көргөндөй кылып Жусупали аба айтар эле. “Бул аттын кичине тайчалыгындагы ээси Парман кушчу деген киши болуп, ал куш таптап, куш салчу. Колу жука жашаганы менен эшигинен бирин экин ат бээни үзчү эмес. Ал бир жолу кичи көлдүн жээгинде кула бээсин бош коюп откозуп, кечке жуук чаар таш жакта кушун кармап отурса, көлдүн ортосунан бир жалы жибектей ак боз ат көрүнүп, анан ал жээкте оттоп турган бээге келет экен. Бир пас моюндашып туруп, баягы ак боз ат бээге ашыптыр. Ашып болуп, нараак барып, башын чулгуп кайра келип дагы ашыптыр. Анан көлгө кайра кирип жок болуп кетиптир. Парман кушчу муну кемпиринен башка эч кимге айтпай, бээсинин тушун күтүп жүрө берет. Акыры бир күнү бээси тууй турган болуп, Парман кемпири менен колдоруна таар кармап, туулган тайчалакты жерге түшүрбөй, таарга түшүрүп алышкан экен. Баягы тайчалак таарга төрт буту менен тик түшкөн дейт. Убакыт өтүп тайчалак тай болуп чоңоо берет. Ушул учурда Парман

кушчунун уулу үйлөнөр чагы болуп, кыз тандап жүрүп мына ушул баягы Маамбердинин атасы Кыяздын кызын жактырып калат. Парман менен Кыяз эки башка айылдан болсо да көңүл жакын кишилер болуп, баягы тайдын сырын ушул Кыяз досуна Парман бир сырдашып отуруп айтып койгон экен. Ат чаап, ат таптап жүргөн болот. Пармандын уулунун кызына ашык болуп калышы тайдын Кыязга өтүшүнө себеп болот. Парман уулунун айтышы боюнча Кыязга келип: “Кыязыңды мага келин кылып бер”-дейт. Көктөн тилегени жерден табылып, Кыяз: “Мейли досум, кызымды сага бербей кимге берем, досчулугубуздун куда-сөөк, тууган болушу мага жүдө жакшы болот”,-деп анан “менин да бир тилегеним бар, атка ышкыбоз экенимди билесиң, баягы тайыңды мага берсең, таптап байгеге кошоюн” дейт. Парман кушчу буга макул болуп тайды Кыязга берген экен. Кыяз башка калың сурабай, кызын тоюн, себин өзү кылып Парманга аткарып берген дешет.

Бараалына келгенде баягы тай өзгөчө ат болуп, көзгө көрүнө баштайт. Бир арманчылыгы ак боз тайдын довругун Кыяз ака менен кудасы Парман кушчу көрө алышпады, булар ак боз ат болуп алгач чабылып жүргөн жылдары удаама-удаа өтүп кетишти. Атасы өлгөндөн кийин Кыяздын баласы Маамберди кыйын саяпкер болуп чыкты. Ак тору аты менен чабандаз атыгып жүргөн Маамберди ак бозу менен өзбек, кыргыз, түрк, тажик, казак чабандаздарынан озуп кетти. Маамберди барган жерде бир топ жыл аларга баш байге тийбей калды. Өзбек туугандар бир жаңы “Волга”, төрт күлүк ат берели, түрктөр бир “Волга” бир “Жигули” берели деп келишсе да Маамберди берген эмес, Маамбердинин көктүгүнө, намыскөйлүүлүгүнө эл-журт тан берген ошондо. Бирок, кам сүт эмген пенде, пендечиликке жеңдирбей койбойт, бир кем дүйнө, Маамбердинин ак боз дулдунун тагдыры да армандуу болду. Ошол Өзбекстан тарапта чоң тамаша-улак болуп, Маамберди тапка келген чагы, тойдо чоң улакчылардын тамашасы, анан кичик, же майдараак чабандаздардын тамашасы болуп, эки жерде улак жүрөт. Экөөндө тең байге ирик. Ошондо Маамберди эки тамашага тең кирип, экөөнүн тең баш байгесин калгандарды дак калтырып алып чыгат экен. Ошондо душмандык, көрөөлбастык кылып, экинчи тойго өтөр күнү ак боз дулдуга уу берип коюшат.

Эртеси ак боз кан сийип, калтырап өлөт. Маамберди ак боздун өлүгүн Кокондон машина жалдап, айылга алып келип, кадимкидей аза тутуп ыйлап, “бул менин атым эмес, атам эле” деп боздогон экен, адамдай кылып жууп, көрүстөн каздырып көмгөн-деп Бегали аба сөзүн аяктады. “Аңгыча шорпону тарта берелиби?”-деп калышты, колго суу куюлуп, шорпо тартылып, аңгеме токтоду. Коноктогулар баарыбыз өз алдыбызча ак боз дулдуду элестетип, унчукпай даамга кирдик. . .

“ГҮЛБАСТЫ” КҮҮСҮНҮН ТАРИХЫ

“Гүлбасты” күүсүн бүгүнкү күндө ойногон адам жок, ошондой болсо да анын тарыхы сакталып калыптыр.

Илгери бир убакта колунда бар бай киши болуптур. Ал азыркы Айдаркен шаарынан он-он беш чакырымдай төмөнүрөөк айылда жашайт экен. Байдын ай десе айга бергисиз, күн десе күнгө бергисиз бойго жеткен Гүлбасты деген сулуу кызы болуптур. Ак көйнөк, кызыл кемзирин кийип, теңтуш кыздары менен той-тамашага чыкканда өз айылы калып башка айылдын да боз балдары артынан ээрчип, бир эле учурда кылгыра тиктеп койсо, өздөрүн жоготуп коюшчу экен. Жер-жерлерден атайы ат арытып далай жуучулар түшүптүр. Гүлбасты алардын эч бирөөн жактырбаптыр. Анткени атасынын эшигинде кой кайтарып кызмат кылган койчуман жигитти сүйүп калган экен. Кантсе да кыз адебин сактап, эң жакын жеңелерине сөз учугун чыгарганы менен жандай көргөн ата-энесинен айыгып жүрүптүр.

Жигит күндө койлорду талаага айдап чыгып, айылдан көп алыс кетпей кечке чоор тартып, өзүнүн жаш жүрөгүнөн сызып чыккан не бир махабат кайрыктарын Гүлбастыга арнайт экен. Кыз дагы чоордогу жигиттин бардык оюн, өзүнө болгон назик махабатын түшүнүп, жигиттин талаадан келер маалын чыдамсыздана күтүп, эч кимге билдирбей кой алдын тосуп чыгат экен.

Толукшуган жайдын бир күнүндө жигит койлорун “Гороту” менен “Тауиян” деген кош жылгага айдап келет. Ошондо күтпөгөн жерден кырк каракчы койчуманды кармайт да кыл аркан менен арчага таңып байлашат. Койлорду туш-туштан имерип-чогултуп, ичинен эки чоң бири ак, бири көк серкени

тандап тутушат да курсактарын тойгузуу үчүн шишкебек кылганга киришет.

Койчу жигит эптеп бошонуп чоор менен кызга кабар берейин дейт, бирок колун кыл аркандан бошото албайт. Акыры айласыздан амалга салып: “Мырзалар мени өлтүрсөнөр койсоңор эрк өзүңөрдө. Силер көпчүлүксүнөр. Алышсам алым, күрөшсөм күчүм жетпейт. Менин анча-мынча чоор тартмай өнөрүм бар, колумду бошотсоңор силерге бир жакшылап чоор тартып берейин” - дейт. Каракчылардын бири көнүп, бири көнбөй отуруп акыры жигиттин колун чечишет. Ошондо чоор менен айылга мындай кабар берген экен:

Гүлбасты ай, Гүлбасты ай,
Койчунун колун байлашты ай,
Кырк каракчы тең басты, ай,
Койду сүрүп айдашты, ай,
Көк серкени сойдулар,
Көптөшүп жешип койдулар.
Ак серкени сойдулар,
Арчага асып койдулар.
“Горотунун” белин тос,
“Гауияндын” оозун тос.
Гороту менен Гауиян,
Кош өгүзгө шамиян.

Койчу жигиттин келер жолун акмалап, курбулары менен айылдын четинде гүл терип жүргөн Гүлбасты жигиттин чоордо эмнени айтып жатканын дароо түшүнөт дагы атасына минтип айтат:

Ата кырсык жармашып,
Кырк каракчы тең басып,
Койчунун колун байлашып,
Коюн сүрүп айдатып,
Көк серкени союптур,
Көптөшүп жешип коюптур.
Кебек кылып бышырып,
Этине мыктап тоюптур,
Ак серкени союптур,
Арчага асып коюптур,
Амал менен койчуман,

Кабар берип туруптур - дейт дагы атасынын куралдуу кырк каракчыга тең келе турган жигиттери жоктугун билип, Гүлбасты атка минерлерге мындай буйрук берет:

Куржунга күлдөн арткыла,
Кошоктоп атты чапкыла,
Айгай шоокумду коюп,
Кочуштап күлдү чачкыла.
Горотунун белин тос,
Гауияндын оозун тос.

Кыздын атасынын кыйла күндөн бери түшү бузулуп жүргөн. Жаман түшүн кимге жоорутарын билбей, бир сырдуу түнт жүргөндө жаман кабарды угуп минтип айтып турганы:

Бу, таңшыбас кутум таңшып калыптыр,
Көктү айланат шекилди
Кырк каракчы кол салса,
Ташпиш үйөт шекилди,
Кара кароо мен калып,
үйүм күйөт шекилди - деп, атты токуп кирет.

Кыз болсо куржундун бир жагына күл, бир жагына топурак толтуруп атка артып жөнөп калат. Кыздын артынан атасы баш болуп атка минерлер жөнөйт. Бул учурда чоорду тартып бүткөн койчуну каракчылар кайрадан арчага таңып, эми койлорду кадуу жолго салып айдап кетүүнүн камын масилатташып жаткан эле. Кыз койчуманды каракчылар өлтүрүп салбагай эле деп, кайгы тартып аргымак атын атырылтып мерчемдүү жерге жакындагандан кийин аска-зоолорду жаңыртып айгай шоокумду коюп калат. Куржундагы күл, топуракты алай-дүлөй чачып кирет чаңытып. Артындагылар да ошентип жетип келишет. Кырк каракчы чаң тозону көтөрүлгөн тээ ойдуңдагы ызы-чууну угушуп “кудай урду, бизге жүздөгөн байдын жигиттери келип калды” - дешип туш тарапка жан соокалап качып жөнөшөт. Кыз жетери менен аттан атып түшүп жигиттин чечүүгө умтулат. Бирок кыз жигитке жакындар замат, душмандар тараптан ок атылат. Атылган ок кызга да, жигитке да тиет. Жылдар өтүп эки жаш каза болгон жерге кош арча өсүп чыгат. Ошондон бери жайлоого барып жалгыз жатып калган адам кээ күндөрү түнү менен кандайдыр бир ыр угулганын айтышат имиш:

Сүйөмүн сени дейт элем,
Сүйүүгө жаным не жаздым,
Бара албас болуп өзүңө,
Кыл аркан менен байландым.
Талаалар жашыл гүл баскан,
Тайкыбы менин тагдырым.
Чоордун үнү жетпесе,
Байлоодо калдым Гүлбастым.

Жигиттин ыры аяктар менен кыздын үнү угулат дейт.

Кабарың угуп жигит жан,
Жалгызда болсо жөнөдүм.
Өлсөк биз бирге өлөйлүк,
Качан да болсо бир өлүм.
Эли журт билсе мейличи,
Качанга чейин жашырам.
Кыздарга кыйын турбайбы,
Уялчаак өсүп башынан.
Жердештер аларды эскеришет.

Кулактан кулакка, ооздон оозго айта жеткирип мурас
катары айта жүрүшөт.

Ай тийген сайын ырдап,
Күн тийген сайын күн ырдап.
Кырдагы кош арчаны,
Кыйбайт дейт эч ким ырымдап. . .

МАЗМУНУ

Ак.....	3
Жетим кыз жомогу.....	8
Заркар баяны.....	17
Байлык жөнүндө баллада.....	24
Парз акыбети.....	32
Мансур менен Калык жана алтын балык.....	39
“Эр Төштүк”.....	83
Мамайдын аты.....	94
Дулдул.....	96
“Гүбасты” күүсүнүн тарыхы.....	100

КУРСАН ПАХЫР ЧАНДЕКИ

ЛЕГЕНДАЛАР ПОЭМАЛАР

Тех.редактору: Тойчубаев Акылбек
Корректору: Ыкыбал уулу Элдияр

Терүүгү 20.10.2014-ж. Басууга 10.11. 2014-ж.
Кагаздын форматы 60x84 6,5 Къльмү басма табак.
Нускасы 100. Буйрутма №44 Офсеттик ыкма менен басылды.
Ош ш. Курманжан датка къчъсү-236
0770 13 02 02, 0779 77 77 89